

Masterthesis

*Onderzoek naar het publieke discours omtrent de
representatieve democratie en de participatieve democratie*

Universiteit Leiden, faculteit Governance & Global Affairs
Management van de Publieke Sector (MSc)

Bryan Scheerhoorn

S2251787

Begeleider: Dr. C.J.A. van Eijk

Tweede lezer: Prof.dr. F.M. van der Meer

Den Haag

10 januari 2020

Universiteit
Leiden

Voorwoord

Voor u ligt het sluitstuk van mijn masterstudie Management van de Publieke Sector aan de Universiteit Leiden. Nog voor alle vakken waren afgerond moest er een keuze gemaakt worden op welk onderwerp ik zou gaan afstuderen. De keuze voor een onderwerp had ik echter snel gemaakt. In mijn werk bij de gemeente Amsterdam zag ik een ontwikkeling waarbij ambtenaren opzoek gingen naar democratische vernieuwing. Ik merkte tijdens deze experimenten dat het zowel voor ambtenaren als voor burgers lastig is om dichter tot elkaar te komen en van deze experimenten een succes te maken. Dit maakte mij nieuwsgierig naar de invulling van deze nieuwe democratische vorm. Wilden burgers dit eigenlijk wel? En als dat zo is, wat willen zij dan? Ik hoop en verwacht dat de inzichten van deze studie bij kunnen dragen aan participatieve experimenten en ervoor kunnen zorgen dat burger en bestuur dichter bij elkaar komen te staan. Deze masterthesis is voor mij een mooi sluitstuk van een intensieve schoolcarrière.

Want intensief kan ik het met zekerheid noemen. Naast een baan in Amsterdam een aantal avonden in de week naar Den Haag reizen, om na een drukke werkdag colleges te volgen, heeft wat van mijn (zelf)discipline gevraagd. Ik realiseer mij dat ik dit niet alleen had kunnen doen. Mijn familie, vrienden, vriendin en collega's zijn meermaals een steun in mijn rug geweest. Op momenten dat het even tegen zat werd ik eraan herinnerd stoïcijns te blijven en mijn weg te blijven volgen. Hier ben ik hen dan ook dankbaar voor.

Ik wil via deze weg alle respondenten (nogmaals) danken voor hun openheid en welwillendheid om bij te dragen aan dit onderzoek. In het bijzonder wil ik mijn begeleider dr. Carola van Eijck bedanken voor haar begeleiding. Op de juiste momenten wist zij mij kritisch te bevragen, maar ook steun te bieden tijdens mijn afstudeerperiode. Ik hoop dat u als lezer met plezier mijn masterthesis zal lezen.

Bryan Scheerhoorn

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Hoofdstuk 1: Inleiding	5
1.1 Introductie.....	5
1.2 Probleemstelling.....	6
1.3 Maatschappelijke- en wetenschappelijke relevantie.....	7
1.4 Leeswijzer.....	8
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	10
2.1 Historische context	10
2.2 Literature review	13
2.3 Representatieve democratie	17
2.4 Participatieve democratie.....	20
2.5 Conclusie	22
Hoofdstuk 3: Methodiek	24
3.1 Q-methodologie.....	24
3.2 Concourse, Q-sample en P-sample	25
3.3 Q-sort-tabel en dataverzameling	30
3.4 Analyse en interpretatie.....	31
3.5 Betrouwbaarheid en validiteit	31
Hoofdstuk 4: Empirische bevindingen	33
4.1 Inzicht in factoren	33
4.2 Bepaling aantal factoren.....	33
4.3 Correlatie tussen factoren.....	34
4.4 Van factoren naar discourses.....	35
4.4.1 Discours A: Geloof in de participatieve democratie en gelijkheid	35
4.4.2 Discours B: Geloof in de representatieve democratie en gelijkheid	38
4.4.3 Discours C: Participatieve democratie als aanvulling op de representatieve democratie	40
Hoofdstuk 5: Analyse.....	43
5.1 Discours A: relatie met democratische waarden en soort democratie	43
5.2 Discours B: relatie met democratische waarden en soort democratie	44
5.3 Discours C: relatie met democratische waarden en soort democratie	46
Hoofdstuk 6: Conclusies en aanbevelingen.....	48
6.1 Conclusie	48
6.2 Discussie.....	50
Hoofdstuk 7: Referentielijst	52
Bijlagen	55
Bijlage 1: Overzicht stellingen, waarden en democratie.....	55

Bijlage 2: overzicht respondenten	58
Bijlage 3: Q-sort correlation matrix between sorts.....	59
Bijlage 4: Factor matrix with an X Indicating a Defining Sort	59

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Introductie

In 2013 sprak Koning Willem-Alexander tijdens de Troonrede over een verandering in de Nederlandse samenleving. Hij benoemde een verandering van een verzorgingsstaat naar een zogenaamde participatiesamenleving. In een uitwerking hiervan werd de kabinetsnota Doe-Democratie gepubliceerd¹. De ontwikkeling naar een participatiesamenleving gaat uit van de gedachte dat burgers hun lot in eigen hand nemen en minder een beroep doen op ondersteuning van de staat. Dit vraagt om een andere houding van de overheid. Burgers willen meer zeggenschap en invloed over hun leefomgeving en de overheid zal meer een faciliterende rol moeten aannemen in plaats van een uitvoerende rol (De Haan, 2014).

De ontwikkeling naar een participatiesamenleving kan gezien worden in het licht van aanhoudende kritiek op de representatieve democratie. Al in de jaren '60 van de vorige eeuw ontstond er kritiek op het representatieve stelsel (Steur, Van Dijk, Van den Nieuwenhuizen, 2004). In de afgelopen decennia hebben bestuurders en wetenschappers de participatiesamenleving steeds onder een verschillende naam een nieuw leven in geblazen (Tonkens, 2014). Dat de kritiek op de representatieve democratie niet nieuw is wordt duidelijk uit het werk van onder andere Urbinati en Warren (2008). Daarin wordt gesteld dat een veranderende omgeving altijd vraagt om democratische vernieuwing.

De ontwikkeling die Steur, Van Dijk en Van den Nieuwenhuizen (2004) beschrijven is derhalve van allen tijde. Kritiek op het huidige stelsel en de daarmee samenhangende drang naar democratische vernieuwing blijft aan de orde van de dag en relevant om te bespreken. De Haan beschrijft een aantal argumenten waarop deze kritiek is gebaseerd: de representatieve democratie is niet in staat om de maatschappelijke belangen te representeren, het vormt een gesloten bolwerk en politici zijn vooral gehecht aan het pluche (De Haan, 2014). Democratie, zo stelt De Haan, is meer dan eens in de vier jaar stemmen. Gemeenten leggen daarom steeds meer nadruk op andere vormen van invloed door burgers, zoals interactieve beleidsvorming en burgerfora (zie bijvoorbeeld: Gemeente Amsterdam, 2019; Gemeente Utrecht, 2019)

¹ Kabinetsnota: De Doe-Democratie: kabinetsnota ter stimulering van een vitale samenleving

Democratische vernieuwing kan op verschillende manieren vorm krijgen. Een manier om de democratie te vernieuwen is om besluiten meer bij burgers te leggen; dit wordt ook wel de participatieve democratie genoemd. Gesteld wordt dat deze democratie er bijvoorbeeld voor kan zorgen dat de veronderstelde kloof tussen burger en bestuur wordt verkleind en dat de kwaliteit van beleid wordt verhoogd door burgers meer te betrekken bij beleidsvorming (Bovens, 2005). Er zijn echter ook kritische geluiden over de participatieve democratie. Zo wordt gesteld dat deze ontwikkeling een gevaar is door een gebrek aan democratische legitimiteit bij besluiten. Daarbij zou in een participatieve democratie weinig rekening worden gehouden met democratische waarden zoals representatie (Kok, 2017; Munneke & Kok, 2018; Bovens, 2005).

1.2 Probleemstelling

In de literatuur wordt zowel de representatieve democratie als de participatieve democratie uitgebreid beschreven. Uit de verschillende onderzoeken blijkt dat beide vormen van democratie een aantal kritiekpunten kennen. Gesteld zou kunnen worden dat beide democratieën daarom niet ideaal zijn. Dit roept de vraag op welke kenmerken van beide democratieën als het meest waardevol of belangrijk worden gezien door burgers. Dit onderzoek draagt bij aan dit inzicht.

In de literatuur worden de representatieve democratie en de participatieve democratie tegenover elkaar gezet. De representatieve democratie wordt gekenmerkt door een aantal waarden, een voorbeeld hiervan is het zoals het afspiegelingsbeginsel (Bovens, 2005; Denters, Reimink, Boedeltje en Geurtz, 2011). De uitgangspunten van de participatieve democratie verschillen (deels) van de representatieve democratie, een voorbeeld hiervan is het uitgangspunt versterken van zeggenschap (Michels en Binnema, 2016). Deze uitgangspunten van de democratieën zullen dus deels overlappen, maar kunnen ook met elkaar in conflict komen. Zo is het in een rechtstaat belangrijk dat burgers de overheid op haar handelen kunnen controleren, maar hoe kunnen burgers die controle uitoefenen als besluitvorming niet meer plaatsvindt in openbare arena's? In dit geval kunnen bijvoorbeeld de uitgangspunten transparantie en deliberatie met elkaar op gespannen voet leven. Een ander voorbeeld is een initiatief uit Amsterdam: West Begroot (Amsterdam, g.j.) Via dit initiatief kunnen inwoners van Amsterdam West online stemmen op plannen van burgers om hun leefomgeving te verbeteren. Maar op welke manier wordt

hier rekening gehouden met mensen die (digitaal) minder vaardig zijn? Hier zouden de uitgangspunten actief burgerschap (participatieve democratie) en het afspiegelingsbeginsel (representatieve democratie) met elkaar in strijd kunnen zijn.

In dit onderzoek wordt verkend wat het publieke discours is omtrent de uitgangspunten van beide democratieën. In de literatuur wordt veel geschreven over beide democratieën. De uitgangspunten, de voor- en nadelen en het ontstaan ervan worden uiteengezet. Het ontbreekt in de literatuur echter aan inzicht over het publieke discours daaromtrent. In de literatuur wordt vooral verkend wat een goede democratie zou zijn. Echter nimmer komt aan bod hoe burgers zelf de verschillende waarden van beide democratieën waarderen. Dit inzicht is van belang om het huidige democratisch stelsel te versterken teneinde de uitdagingen die er zijn, zoals de kloof tussen politiek en burger, te beslechten. Daarom staat de volgende vraag in dit onderzoek centraal:

"Wat is het publieke discours over de uitgangspunten van de participatieve democratie ten opzichte van de representatieve democratie?"

Deze centrale vraag wordt onderzocht aan de hand van Q-methodologie. Deze onderzoeksmethode is een mix van kwalitatief- en kwantitatief onderzoek. Aan de hand van deze onderzoeksmethode kunnen opvattingen, belevingen en interpersoonlijke relaties worden onderzocht. Aan de respondenten wordt gevraagd om een set van stellingen te rangschikken. De rangschikking en toelichting erop wordt gebruikt om een discours te ontdekken (Jedelloo & Van Staa, 2009). In dit onderzoek worden de gedachtepatronen omtrent de uitgangspunten van de representatieve democratie en de participatieve democratie onderzocht. Dit dient ertoe om inzicht te verkrijgen in de waardering van bepaalde uitgangspunten van beide democratieën en op welke manier deze zich tot elkaar verhouden.

1.3 Maatschappelijke- en wetenschappelijke relevantie

Zoals beschreven is de roep om vernieuwing van het democratisch stelsel geen nieuw verschijnsel. Al in de jaren '60 van de vorige eeuw was er duidelijk een roep om de democratie anders te organiseren in Nederland. Een partij als D'66 heeft haar ontstaan daar zelfs aan te danken. Maar ook in onze tijd is de roep om democratische vernieuwing nog zeer actueel. Vele gemeenten zijn bezig met het onderwerp democratisering. Nieuwe

instrumenten worden ontwikkeld om burgers meer zeggenschap te geven. Er is echter weinig aandacht voor de bredere grondslagen van deze instrumenten en of deze fundamenteën bijdragen aan de oorzaken van de roep om democratische vernieuwing. Dit onderzoek draagt hieraan bij.

Het onderzoeken van het publieke discours is zowel wetenschappelijk als maatschappelijk relevant. Er is veel bekend over het ontstaan van het huidige democratische stelsel. Recente bevindingen duiden aan waarom het huidige democratische stelsel aan vernieuwing toe is (Denters, Reimink, Boedeltje en Geurtz, 2011; Bovens, 2005). De afgelopen jaren zijn verschillende vernieuwingen doorgevoerd, waarvan de een meer succesvol dan de ander. Er is echter weinig bekend over het publieke discours. Wat vinden de burgers eigenlijk van de democratieën en hun uitgangspunten? Waar hechten burgers werkelijk belang aan? En hoe verhouden deze belangen zich tot elkaar? Ervaren burgers dezelfde tegenstrijdigheden zoals diegene die beschreven worden in de (academische) literatuur?

Het beter begrijpen van het publieke discours biedt nieuwe wetenschappelijke inzichten, daar waar veel onderzoekers een bijdrage hebben geleverd aan de discussie vanuit een meer conceptueel perspectief. In de huidige wetenschap is weinig aandacht voor het daadwerkelijke publieke discours omtrent dit onderwerp. Inzicht in het publieke discours kan eraan bijdragen dat niet enkel conceptuele overtuigingen bepalen welke uitgangspunten van belang zijn, maar des te meer wat burgers zelf als ideale democratie voor ogen zien. De discussie over het al dan niet afschaffen van de representatieve democratie kan hiermee kracht worden bijgezet door de stem van de burger, iets wat in de huidige staat van de wetenschap nog onderbelicht blijkt.

1.4 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk wordt het onderzoek aan de hand van een historische context en een literature review geïntroduceerd. Vanuit dit theoretische startpunt worden de centrale concepten uiteengezet. Deze drie paragrafen vormen hoofdstuk 2 van dit onderzoek: het theoretisch kader. In het derde hoofdstuk wordt beschreven aan de hand van welke onderzoeksmethode dit onderzoek is uitgevoerd, waarna in hoofdstuk 4 de resultaten uiteen zijn gezet. In hoofdstuk 5 worden vervolgens de inzichten die zijn gevonden

geanalyseerd en beschreven. Tot slot wordt in hoofdstuk 6 antwoord gegeven op de centrale vraag van dit onderzoek en wordt gereflecteerd op het onderzoeksproces.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

In dit hoofdstuk worden de centrale theoretische concepten van dit onderzoek uiteengezet. De belangrijkste begrippen in dit stuk zijn de termen *representatieve democratie* en de *participatieve democratie*. Voordat de concepten worden beschreven en geoperationaliseerd wordt binnen dit hoofdstuk eerst gekeken naar bestaand werk aangaande deze begrippen. Deze reflectie op de bestaande literatuur dient ertoe om te kunnen duiden hoe dit onderzoek zich plaatst in de huidige wetenschap. Allereerst wordt een korte historische context uiteengezet die dient als achtergrond met betrekking tot hoe de democratie in Nederland tot stand is gekomen. Dit wordt beschreven om op deze manier een startpunt te presenteren van dit onderzoek en een beknopte ontwikkeling van de Nederlandse democratie samen te vatten.

2.1 Historische context

Het ontstaan van het huidige democratische stelsel in Nederland gaat terug naar 1848. In dit jaar vond een behoorlijke herziening van de grondwet plaats (Spoormans, 1988). Door deze grondwetsherziening werd het voor een deel van de Nederlandse burgers mogelijk om rechtstreeks de leden van de Tweede Kamer, de Provinciale Staten en de gemeenteraden te kiezen (Steur, Van Dijk, Van den Nieuwenhuijzen, 2004). De politieke partijen die tegenwoordig het politieke landschap domineren waren toen nog niet aan de orde. Kamerleden waren voornamelijk vertegenwoordiger van hun district. Partijpolitiek en invloed van denken vanuit een specifieke politieke stroming was toen bovendien nog niet van toepassing (Steur, Van Dijk, Van den Nieuwenhuizen, 2004).

In deze periode was eveneens sprake van spanningen tussen verschillende groeperingen in Nederland. Dit kon zowel betrekking hebben op inter- en intrakerkelijke spanningen. Uit deze politiek-maatschappelijke kwesties kwamen vier groeperingen voort: de protestanten, de rooms-katholieken, de socialisten en de liberalen. Gedurende lange tijd is deze verdeling zichtbaar gebleven in het Nederlandse politieke landschap. De partijvorming die aan het einde van de 19^e eeuw ontstond was gebaseerd op deze verdeling. Het versterkte de greep van de kiezer op de politieke besluitvorming, daar waar een bundeling van gelijkgezinden ertoe leidden dat zij duidelijker werden gehoord door politici in Den Haag (Steur, Van Dijk, Van den Nieuwenhuizen, 2004).

Het jaar 1917 is een ander belangrijk historisch moment dat de democratie in Nederland veranderde. Een nieuwe grondwetswijziging maakte het mogelijk dat het algemeen kiesrecht werd ingevoerd, dit gold echter enkel nog voor mannen. In 1919 werd hier vrouwenkiesrecht ingevoerd (Spoormans, 1988). Een ander belangrijk moment in 1917 was dat het stelsel van evenredige vertegenwoordiging werd doorgevoerd. Dit zorgde ervoor dat elke stem evenveel waard werd. Dit droeg er mede aan bij dat het meerpartijstelsel aan betekenis won. Het was sindsdien enkel nog mogelijk om te regeren in Nederland door coalitievorming, omdat geen van de partijen een duidelijke politieke en maatschappelijke meerderheid had (Steur, Van Dijk, Van den Nieuwenhuizen, 2004). Het is sinds deze periode zelfs nooit meer voorgekomen dat één partij de meerderheid van stemmen heeft behaald. Partijen werden sindsdien dus verplicht om coalities te vormen (Andeweg en Irwin, 2014).

Op het moment dat er vrije en algemene verkiezingen kwamen ontstond de *nulde generatie* van participatie-arrangementen. Hiermee wordt de eerste stroming van het huidige participatiegedachtegoed bedoeld. Tijdens de nulde generatie konden burgers door middel van verkiezingen hun voorkeur voor een bepaalde politieke partij aangeven en richting geven aan de onderwerpen die men van belang vond. Door lid te worden van een politieke partij konden burgers invloed uitoefenen op het partijprogramma en bij de keuze van degene die op de verkiesbare plek kwam in de partij. De nulde generatie had nog weinig directe invloed op overheidsbeleid (Hoogerwerf en Herweijer, 2014).

Door de vierdeling van het politieke landschap- de protestanten, de rooms-katholieken, de socialisten en de liberalen- waren er duidelijke politieke stromingen. Deze stromingen blijven ook tijdens de verzuiling dominant aanwezig, omdat deze een afspiegeling van de samenleving vormden. Pas later werd duidelijk welke impact dit had op de vorming van het openbaar bestuur in Nederland. De Tweede Wereldoorlog had weinig invloed op de verzuiling. Pas later in de jaren '60 van de vorige eeuw kwam daar verandering in. Een nieuwe generatie groeide op in Nederland (in de volksmond de babyboomers genoemd), secularisering nam toe en Nederlandse burgers waren meer op zichzelf gericht. Het gezag werd in Nederland niet meer als vanzelfsprekend beschouwd. Dit zorgde voor protesten en riep om een vernieuwing van de democratie. Redenen voor democratische vernieuwing werden onder andere gezocht in een dalende opkomst bij verkiezingen,

dalende ledencijfers van politieke partijen en een toename van de zwevende kiezer. Redenen die vandaag de dag nog steeds te horen zijn als het gaat om de noodzaak van democratische vernieuwing (Steur, Van Dijk, Van den Nieuwenhuizen, 2004). In deze periode deed tevens de *eerste generatie* van participatie-arrangementen zijn intrede. De eerste generatie kenmerkt zich doordat burgers de kans kregen om in het beleidsproces een beleidsvoorkeur uit te spreken (Hoogerwerf en Herweijer, 2014). Instrumenten die werden ingezet om burgers een stem te geven waren bijvoorbeeld inspraakavonden en bezwaarprocedures. Het resultaat van de eerste generatie is dat burgers nog tijdens het beleidsvormingsproces invloed kunnen uitoefenen op beleidsplannen. Daarbij hoeven burgers niet direct naar de rechter als zij het niet eens zijn met een besluit van de overheid, maar kan doormiddel van bezwaarprocedures de onvrede kenbaar gemaakt worden.

Zoals eerder beschreven is het geen nieuw verschijnsel dat de huidige vorm van de democratie in Nederland onder druk staat. Nieuwe vormen van invloed door burgers deden hun intrede tijdens de *nulde* generatie en *eerste* generatie. Echter is de onvrede verder toegenomen in het nieuwe millennium. Gebeurtenissen zoals de aanslagen op het WTC in 2001, de aanslagen in Madrid in 2004 en de moord op Pim Fortuyn in 2002 hebben mogelijk bijgedragen aan een versterking van die onvrede (Zijderveld, 2004; Volkskrant, 2004). Deze gebeurtenissen waren aanleiding voor de verdere discussie en het huidige dominante debat over het functioneren van de representatieve democratie (Steur, Van Dijk, Van den Nieuwenhuizen, 2004; Zijderveld, 2004).

In de periode dat de onvrede toenam zijn er nog twee generaties binnen de politieke-arrangementen te onderscheiden. De *tweede generatie* deed zijn intrede in de jaren '90. De overheid ging steeds meer met burgers in gesprek om beleid vorm te geven. In de literatuur wordt dit ook wel *coproductie* genoemd: het betrekken van burgers bij publieke dienstverlening (Fledderus, 2015). Het gaat bij coproductie echter niet enkel over het betrekken, maar ook over actieve deelname van burgers (Hoogerwerf en Herweijer, 2014). Tot slot ontstond in dit millennium de *derde generatie* van participatie-arrangementen. De derde generatie valt samen met het idee van de participatiesamenleving, waarbij burgers een actieve rol wordt toebedeeld bij beleidsvorming en -uitvoering. Er wordt van burgers een actieve houding verwacht, daar waar de overheid niet meer alleen zorg kan dragen voor de publieke dienstverlening. De gedachte is ook dat publieke diensten goedkoper en

effectiever kunnen worden uitgevoerd in samenwerking met burgers of door burgers zelf (Hoogerwerf en Herweijer, 2014). De derde generatie past in het beeld van de participatieve democratie: een democratie waar burgers directe invloed hebben op hun leefomgeving, daar waar bij een representatieve democratie burgers nog vertegenwoordigd worden door volksvertegenwoordigers. De opkomst van de derde generatie van participatiearrangementen en de blijvende onvrede over de huidige democratie roept vragen op over vernieuwing van de democratie. In de volgende paragraaf worden de verschillende inzichten over deze verandering uiteengezet.

2.2 Literature review

Zoals waarschijnlijk duidelijk wordt uit het bovenstaande beknopte historische overzicht, wordt er, indien gesproken wordt over de representatieve democratie, gesproken over een democratie die in eerste instantie wordt opgevat als een politiek stelsel waarbij de invloed van burgers vooral gestalte krijgt via steun aan politieke partijen en middels de periodieke verkiezingen van volksvertegenwoordigers (Bovens, 2005). Zoals reeds beschreven is dit stelsel in haar huidige vorm al sinds de 19^e eeuw dominant in Nederland. De afgelopen decennia is echter een ontwikkeling opgang waarbij gestreefd wordt naar vernieuwing van de Nederlandse democratie en haar waarden, waarbij nieuwe vormen van besluitvorming worden ontwikkeld en getest. Het streven naar democratische vernieuwing komt voort uit een aanblijvende onvrede over het huidige stelsel: het huidige stelsel biedt naast een aantal belangrijke democratische basiswaarden (waarover later meer wordt geschreven) ook een aantal kritiekpunten (Steur, Van Dijk, Van den Nieuwenhuizen, 2004; Tonkens, 2014; Zijdeveld, 2004).

Uit onderzoek blijkt namelijk dat de representatieve democratie een aantal problemen kent die moeizaam lijken worden geslecht. Onderzoek van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2002) laat zien dat de representatieve democratie op een aantal punten kritisch te bekijken is. Zo is er onder burgers onvrede over de tekortschietende prestaties van de overheid en een gebrek aan invloed op het overheidsbeleid (Van den Brink, 2002). Daarbij zijn steeds minder burgers aangesloten bij een politieke partij en is er minder politieke participatie (daling van het aantal mensen dat gaat stemmen). Deze ontwikkelingen kunnen eraan bijdragen dat overheidsbeleid beperkt gelegitimeerd is. Hiermee wordt bedoeld dat de steun van het volk

aan gekozen vertegenwoordigers die beleid uiteenzetten en implementeren afneemt (Dekker & de Hart, 2002). Hierdoor kan er een grotere kloof ontstaan tussen burgers en politiek. Zijderveld (2004) stelt in zijn bijdrage over de onvrede over de representatieve democratie dat democratische vernieuwing kan bijdragen aan het dichten van de kloof tussen burgers en bestuur en de het wegnemen van de onvrede die voortkomt uit onbegrip (Zijderveld, 2004). Vooral gemeenten (vanwege hun meer directe link tussen gekozen beleid en lokale uitwerking daarvan) zijn daarom op zoek naar manieren om hun beleid gelegitimeerd te krijgen en de kloof tussen burger en bestuur te dichten. Een overkoepelende vorm om dit te bewerkstelligen is de participatieve democratie, waar burgers meer directe zeggenschap hebben (De Graaf, 2009).

In een participatieve democratie worden burgers steeds vaker en op een directe wijze betrokken bij besluitvorming (Renson, 2017). In een participatieve democratie wordt uitgegaan van het leggen van zeggenschap bij de burgers zelf. Er kan daarom gesproken worden van een verschuiving van de democratie: hiermee wordt bedoeld dat politieke besluitvorming niet meer plaatsvindt in politieke arena's, zoals de gemeenteraad, maar dat besluitvorming bij burgers wordt gelegd (Bovens, 2005). Er zijn belangrijke argumenten die voor de participatieve democratie spreken. Meer zeggenschap van burgers kan bijvoorbeeld zorgen voor het vergroten van het draagvlak voor beleid. Dit kan ervoor zorgen dat beleid meer effectief en legitiem is. Andere redenen om meer zeggenschap bij burgers te leggen kunnen gevonden worden in het versterken van het vertrouwen in de overheid door het betrekken van burgers en hiermee de kwaliteit van de democratie versterken. Participatieve democratie wordt daarmee ook wel gezien als oplossing voor de kloof tussen burgers en bestuur en politiek, voor het verkrijgen van kennis en expertise uit de samenleving voor maatschappelijke vraagstukken en voor het verbeteren van de kwaliteit van beleid (Michels, 2011; Bovens, 2005). Een belangrijke vraag die deze ontwikkeling echter kan oproepen is de vraag hoe de democratische kwaliteit wordt geborgd in een participatieve democratie.

In een onderzoek naar burgertoppen hebben Michels en Binnema (2016) onderzocht wat de democratische kwaliteit is van burgertoppen. Uit dat onderzoek blijkt dat participatie samenvattend een zestal democratische waarden realiseert: insluiting, invloed, deliberatie, burgerschap, transparantie en legitimiteit. Enerzijds lijken deze waarden overeen te komen met de waarden in een representatieve democratie, een voorbeeld

hiervan is transparantie. Andere waarden, zoals burgerschap en deliberatie zouden nieuw of aanvullend kunnen zijn. Uit hun onderzoek blijkt echter dat de democratische waarden maar in beperkte mate worden verwezenlijkt in de burgertoppen (Michels & Binnema, 2016).

Dit onderzoek is een voorbeeld van een breder werkveld waaruit blijkt dat het lastig is om de democratische waarde insluiting te verwezenlijken. Bij de burgertoppen blijken voornamelijk hoogopgeleide ouderen te participeren. Ook het hebben van invloed blijkt niet sterk naar voren te komen. Als een thema dat wordt aangedragen vanuit de burgertop al op de politieke agenda komt mag dat al een prestatie worden genoemd. Een burgertop blijkt wel een goed middel voor deliberatie: uit onderzoek blijkt dat veel participanten zich gehoord voelden en zich vrij voelden om te zeggen wat zij willen. Het versterken van burgerschap blijkt op de langere termijn ingewikkeld. En zijn niet veel nieuwe activiteiten ontstaan naar aanleiding van de burgertoppen. Op het gebied van transparantie zijn er verschillende successen geboekt. Dit verschilt echter per gemeente in uitvoering. Een resultaat kan zijn dat er een website wordt gelanceerd om burgers op de hoogte te houden of er wordt een contactpersoon aangesteld vanuit de gemeente. Tot slot zijn deelnemers van de burgertoppen kritisch op de kwaliteit van de resultaten van de burgertoppen. Gesproken wordt over weinig vernieuwing en weinig toegevoegde waarde. Het vergroten van de legitimiteit is hiermee niet sterk aanwezig (Michels & Binnema, 2016). Het is hiermee maar de vraag in hoeverre de waarden die de burgertoppen vertegenwoordigen worden verwezenlijkt.

Indien enkel wordt gekeken naar de beschreven successen van de participatieve democratie zou men kunnen veronderstellen dat deze nieuwe democratische vorm enkel voordelen kent. Er zijn echter ook een aantal kritische noten te plaatsen. Een centraal probleem van de verschuiving van de representatieve democratie naar een participatieve democratie is het risico op een ontoereikende representativiteit van de belangenbehartiging van kwetsbaren en minderheden in de samenleving. Dit risico wordt onderkent door meerdere auteurs, bijvoorbeeld door Annemarie Kok. Zij stelt dat de participatieve democratie weinig rekening houdt met democratische waarden zoals representatie (Kok, 2017). Uit onderzoek naar interactieve beleidsvorming (een methode in de participatieve democratie) blijkt tevens dat hoogopgeleiden en voornamelijk mannen

meer invloed hebben dan andere burgers. Daarbij is er het risico dat niet goed georganiseerde belangen moeilijk aan bod komen. Politici en overheid hebben de taak om het algemeen belang te dienen: bij het verplaatsen van de besluitvorming is de waarborging hiervan een risico, aangezien de invloed van politici en overheid kleiner wordt. Daarbij is de openbaarheid van bestuur een risico, daar waar openbare agenda's, notulen en verslagen minder vanzelfsprekend zijn in de participatieve democratie (Bovens, 2005; Wille, 2001; Van Stokkom, 2003).

Aanvullend stelt Bovens dat de verplaatsing van de besluitvorming van de klassieke organen naar niet democratisch gelegitimeerde arena's een belangrijke bedreiging vormen voor de algehele werking van de democratie (Bovens, 2005). Dit probleem wordt tevens aangekaart in het onderzoek: "welke burger mee(r) telt in de doe-democratie" (Bakker, Denters en Kok, 2011). De auteurs van deze studie stellen echter dat er weinig verschil is tussen opvattingen tussen mensen die wel of niet actief zijn. Als de mensen die wel actief zijn dezelfde belangen behartigen, lijkt ondervertegenwoordiging opeens geen probleem meer. Het motto dat in dit onderzoek naar voren komt is de volgende: "*Het maakt niet uit wie het doet, als iemand het maar doet*" (Bakker, Denters en Kok, 2011). De hiervoor beschreven inzichten laten een interessant beeld zien. Enerzijds wordt er gesteld dat participatieve democratie kan zorgen voor beperkte democratische representativiteit. Anderzijds blijkt deze beperking niet perse een gevaar, aangezien het niet uit wie vertegenwoordigd, als iemand het maar doet.

De huidige wetenschappelijke inzichten omtrent de representatieve democratie en de participatieve democratie laten daarmee zien dat er nog veel onduidelijkheid is over wat belangrijk is in een democratie en welke elementen werken en welke elementen niet. De representatieve democratie vertegenwoordigt een aantal belangrijke waarden, waarvan uiteraard vertegenwoordigd vaak als een van de belangrijkste wordt neergezet. In de studie van Bakker, Denters en Kok (2011) wordt echter gesteld dat representatie niet het belangrijkste is, aangezien thema's die beslecht worden vaak niet afhankelijk zijn van economische en sociale achtergronden van burgers. Anderzijds vertegenwoordigt de participatieve democratie (als reactie op de veronderstelde falende representatieve democratie) een aantal waarden, zoals transparantie. Uit onderzoek van Michels en Binnema (2016) blijkt alleen dat vernieuwing om transparanter te zijn als overheid minimaal

is. De vraag zou daarom gesteld kunnen worden of de veronderstelde waarden wel worden verwezenlijkt.

Uit de reflectie blijkt derhalve dat er veel conflicterende uitgangspunten zijn in de literatuur. Wat werkt én wat vindt men belangrijk? Dit onderzoek focust zich op dat laatste element. In verschillende studies wordt gesproken over vernieuwing en de daaraan gekoppelde waarden en uitgangspunten. Deze worden echter vaak beschreven vanuit een idealistisch beeld. In geen van de studies wordt duidelijk hoe burgers zelf naar de waarden en uitgangspunten kijken en hoe zij deze waarderen. Het onderzoek dat wordt uiteengezet in dit stuk draagt bij aan dit gat in de literatuur door te verkennen welke waarden en uitgangspunten dominant zijn en te onderzoeken hoe de burger de waarden en uitgangspunten waardeert. In de volgende twee paragrafen worden beide democratieën als concept uitgezet. In de deze conceptualisatie wordt beschreven wat de democratieën inhouden, welke uitgangspunten zij hebben en welke kritieken er op zijn.

2.3 Representatieve democratie

Indien gesproken wordt over de representatieve democratie dan gaat het over een democratie die in eerste instantie wordt opgevat als een politiek stelsel waarbij de invloed van burgers vooral gestalte krijgt via steun aan politieke partijen en middels de periodieke verkiezingen van volksvertegenwoordigers (Bovens, 2005). Er zijn twee verschillende perspectieven op dit concept. Indien er gesproken wordt over vertegenwoordigers kan het benaderd worden met de vertegenwoordiger in de rol van gedelegeerde. Dit wordt ook wel het *delegate-model* genoemd. In dit model worden vertegenwoordigers verondersteld uit te voeren wat burgers vragen. Een andere invulling van vertegenwoordiging benadert het *trustee-model*. Dit model gaat ervan uit dat burgers hun vertegenwoordigers aanduiden als hun vertrouweling, die verondersteld wordt te handelen naar eigen goeddunken (Renson, 2017). Vanuit welk perspectief er ook gekeken wordt naar het vraagstuk van vertegenwoordiging, het uitgangspunt van de representatieve democratie is een gekozen vertegenwoordiger die een besluit neemt ten goede van het algemeen belang.

De representatieve democratie kenmerkt zich door een aantal waarden. De eerste waarde is de meest voordehand liggende, namelijk het begrip representativiteit. Bij representativiteit wordt uitgegaan van een politiek stelsel waarbij volksvertegenwoordigers (een groep) burgers vertegenwoordigt middels periodieke verkiezingen (Bovens, 2005; De

Graaf, 2009). Bovens (2005) schetst daarnaast vier andere belangrijke waarden van de representatieve democratie: het afspiegelingsbeginsel, transparantiebeginsel, meerderheidsbeginsel en publieke verantwoording. Naast de waarden die beschreven zijn door Bovens wordt in dit onderzoek nog een andere belangrijke waarde meegenomen binnen dit concept, namelijk die uit die studie van Denters, Reimink, Boedeltje en Geurtz (2011). Zij voegen in hun bijdrage (politieke) gelijkheid toe aan de reeds beschreven waarden van Bovens. Deze waarde wordt toegevoegd, aangezien dat op het moment dat een ongelijke verdeling van maatschappelijke hulpbronnen leidt tot verschillen in mogelijkheden voor burgers om hun politieke voorkeur kenbaar te maken, wordt er inbreuk gedaan op een belangrijk democratisch ideaal in de representatieve democratie. Een belangrijk kenmerk van de representatieve democratie is dat het belang van elke burger een gelijk gewicht heeft. Dit gaat verder dan formele gelijkheid: als er gesproken wordt over politieke gelijkheid gaat het erover dat iedere burger dezelfde invloed kan uitoefenen op het politieke besluitvormingsproces en dat iedere burger dezelfde mogelijkheden heeft om te participeren of zijn politieke voorkeur duidelijk te maken (Denters, Reimink, Boedeltje en Geurtz, 2011).

Uit de bovenstaande uiteenzetting wordt duidelijk dat de representatieve democratie zich laat kenmerken door een zestal belangrijke waarden. Dit maakt dan ook dat de representatieve democratie een bepaalde deugdelijkheid bezit: de kwaliteit van de representatieve democratie. Allereerst is een kwaliteit van het representatieve systeem dat elke stem van alle burgers dezelfde waarde heeft. Dit laat zich niet leiden door sociaal- of economische positie (Denters, Reimink, Boedeltje & Geurtz, 2011). Gelijkheid onder burgers wordt hiermee nagestreefd. Een andere kracht van de representatieve democratie is de hoge mate van transparantie en publieke verantwoording. Politici en bestuurders worden door wet- en regelgeving gedwongen om verantwoording af te leggen voor het gevoerde en te voeren beleid (Bovens, 2005).

Veelgehoorde kritieken zijn er uiteraard echter ook op de representatieve democratie. Zo wordt gesteld dat de politieke participatie afneemt waardoor overheidsbeleid beperkt gelegitimeerd is. Daardoor wordt verondersteld dat er een grotere kloof ontstaat tussen burger en bestuur (De Graaf, 2009). Naast de gebrekkige politieke participatie en de kloof tussen de burger en bestuur zijn er ook kritieken op het functioneren

van de overheid. Van den Brink (2002) stelt in zijn bijdrage bijvoorbeeld dat er veel onvrede is over de prestaties van de overheid. Ook in het hedendaagse debat komt dat duidelijk in de media naar voren, bijvoorbeeld in het stikstof debat (NOS, 2019).

In de conceptualisatie van de representatieve democratie zijn een aantal elementen besproken. Er is een definitie gegeven, de kracht- en kritiekpunten zijn beschreven en de waarden van de representatieve democratie zijn uiteengezet. In onderstaand figuur wordt een overzicht geboden van de waarden met een toelichting. Deze waarden worden in dit onderzoek behandeld als de waarden binnen de representatieve democratie.

<i>Waarden representatieve democratie</i>	<i>Toelichting</i>
Representatie	Een politiek stelsel waarbij volksvertegenwoordigers (een groep) burgers vertegenwoordigd middels periodieke verkiezingen.
Gelijkheidsbeginsel	Dit heeft betrekking op het uitgangspunt dat alle leden van een politieke samenleving moeten beschikken over gelijke mogelijkheden tot politieke participatie.
Afspiegelingsbeginsel	Dit stelt de eisen aan de representativiteit van de belangenbehartiging in de democratie. Uitgangspunt hierbij is dat alle relevante belangen voldoende in kaart zijn gebracht en zijn vertegenwoordigd.
Transparantiebeginsel	Dit heeft betrekking op de openbaarheid van het proces op de besluitvorming. Uitgangspunt hierbij is dat het voor alle burgers helder is hoe het proces verloopt, wat de inzet is, wie de deelnemers zijn en welke belangen er spelen.
Meerderheidsbeginsel	Dit stelt de eisen aan de besluitvorming van beleid. Uitgangspunt hierbij is dat overheidsbesluiten aan de hand van een meerderheid van stemmen worden besloten. De meeste stemmen gelden.
Publieke verantwoording	Dit heeft betrekking op de verantwoording die de overheid moet afleggen aan de burgers over de gekozen inzet en middelen. Uitgangspunt hierbij is dat overheidsmiddelen op een juiste manier worden ingezet en dat de overheid hierover verantwoording moet afleggen aan haar kiezers.

Tabel 1: overzicht van waarden binnen de representatieve democratie (Bovens, 2005); Denters, Reimink, Boedeltje en Geurtz, 2011)

2.4 Participatieve democratie

Indien gesproken wordt over de meer recente democratische vernieuwing van het Nederlandse stelsel worden verschillende namen aan deze ontwikkeling gegeven. De ene keer wordt gesproken van interactief bestuur (Michels, 2011), de andere keer over democratisering². De inhoud en het idee van een ontwikkeling die moet leiden tot democratische vernieuwing staan echter altijd centraal. Binnen het onderzoek in dit stuk wordt gesproken over de participatieve democratie als het gaat om een stelsel waar democratische vernieuwing centraal staat en waarbij de burger meer directe invloed krijgt op beleidsontwikkeling en -uitvoering. Voorbeelden van instrumenten in een participatieve democratie zijn burgerfora, wijkbudgetten en interactief bestuur (Michels, 2011). Het gaat hierbij om instrumenten die burgers meer zeggenschap geven. Vaak wordt dit op lokaal niveau georganiseerd. Het kan bijvoorbeeld gaan om het overnemen van het beheer van een buurthuis, of besluiten nemen over middelen ten gunste van de directe omgeving. Het uitgangspunt is ook bij al deze instrumenten dat de burgers centraal staat en direct invloed heeft op zijn of haar omgeving.

Er zijn verschillende redenen voor burgers om te participeren. Een van de meest voor de hand liggende redenen is simpelweg omdat burgers gevraagd worden om mee te denken en/of te doen. Dit zien we bijvoorbeeld terug bij burgerfora of een recent voorbeeld uit Amsterdam: WestBegroot (Gemeente Amsterdam, 2019) waarbij burgers gevraagd worden om te stemmen op projecten ter verbetering van de buurt. Een andere reden om te participeren is altruïsme. Dit houdt in dat mensen de behoefte hebben om andere mensen te helpen zonder dat zij hier per se beter van worden. Vrijwilligerswerk is hier een voorbeeld van. Persoonlijke ontwikkeling kan ook een rol spelen voor mensen om te participeren en tot slot zijn mensen geneigd om te participeren als er een specifiek probleem voordoet. Hierbij kan het gaan om een denktank van mensen die als specialist bijdragen aan beleidsvorming (Broekhuizen en Michels, 2017).

In de participatieve democratie ligt de nadruk dop het betrekken van burgers bij beleid in de breedste zin. Eerder is beschreven dat de participatieve democratie wordt gezien als een manier om democratische vernieuwing te realiseren. Die democratische vernieuwing is gestoeld op een aantal uitgangspunten/waarden. Michels en Binnema (2016)

² Gemeente Amsterdam: Raadsbrief Democratisering (2019)

en Michels (2011) beschrijven een aantal belangrijke waarden als het gaat om de participatieve democratie. Ten eerste beschrijven zij dat de participatieve democratie kan bijdragen aan insluiting. Dit houdt in dat bij beleidvorming geen groepen worden uitgesloten tijdens het participatietraject. Een tweede waarde is invloed/zeggenschap. De manier van invloed is in de participatieve democratie directer dan in een representatieve democratie. Hierdoor kunnen er gerichtere keuzes gemaakt worden. Daarbij gaan in een participatieve democratie burgers met elkaar in gesprek waardoor tot rationele besluiten gekomen kan worden, zo is de gedachte. Dit maakt dat deliberatie een belangrijke waarde is in de participatieve democratie. Doordat mensen met elkaar in gesprek gaan en mensen betrokken worden bij de politiek wordt het burgerschap onder burgers versterkt. De participatieve democratie kan tevens bijdragen aan een transparant proces en kan beleid direct legitimeren (Michels en Binnema, 2016; Michels, 2011).

Deze uitgangspunten en waarden laten zien dat de participatieve democratie een goede bijdrage kan leveren aan ons democratisch stelsel. Er zijn echter ook een aantal kanttekeningen te plaatsen. De vraag zou gesteld kunnen worden waarom democratische vernieuwing nodig is en als dat zo is, wie garandeert dat de participatieve democratie daar een antwoord op is. In veel landen wordt nog hard gevochten voor democratische instituties terwijl in Nederland er een beweging is die diezelfde instituties minder belangrijk wil maken. Daarnaast is het maar de vraag of het merendeel van de burgers wel op democratische vernieuwing zit te wachten. Hier is nog geen onderzoek naar verricht (Kok, 2017).

In de conceptualisatie van de participatieve democratie zijn een aantal elementen besproken. Allereerst is uiteengezet dat de participatieve democratie zich moeizaam laat definiëren, maar dat het een overkoepeld democratisch stelsel veronderstelt waarin burgers meer zeggenschap krijgen. Daarnaast zijn de redenen van participatie beschreven en zijn er ook kritische kanttekeningen geplaatst bij de participatieve democratie. De waarden/uitgangspunten van de participatieve democratie zijn uiteengezet en kort gedefinieerd. In tabel 2 zijn de waarden op een rij weergegeven en toegelicht. Deze waarden worden in dit onderzoek behandeld als de waarden binnen de participatieve democratie.

<i>Waarden participatieve democratie</i>	<i>Toelichting</i>
Insluiting	Geeft individuele burgers een stem. Insluiting heeft betrekking op de mate waarin burgers uit diverse sociale groepen participeren en er geen sprake is van uitsluiting van bepaalde groepen
Invloed/zeggenschap	Geeft burgers meer zeggenschap in het besluitvormingsproces. Dit betreft de invloed die burgers hebben op het besluitvormingsproces
Deliberatie	Dit gaat uit van de gedachte dat participatieve democratie leidt tot rationele beslissingen op basis van uitwisseling van argumenten. Dit heeft betrekking op dialoog tussen burgers en de uitwisseling van argumenten op basis van gelijkheid en wederzijds respect
Versterken burgerschap	Dit heeft betrekking op de ontwikkeling van burgers van democratische vaardigheden en meer politieke betrokkenheid
Transparantie	Dit stelt dat de participatieve democratie bijdraagt aan een transparante besluitvorming. Dit heeft betrekking op het verloop van het proces.
Legitimiteit	Dit stelt dat de participatieve democratie de legitimiteit van beslissingen vergroot. Legitimiteit heeft betrekking op de steun van burgers voor het beleidsproces en de uitkomsten daarvan

Tabel 2: overzicht van waarden binnen de participatieve democratie (Michels en Binnema, 2016; Michels, 2011; De Graaf, 2009)

2.5 Conclusie

In de afgelopen drie paragrafen zijn drie belangrijke onderwerpen behandeld. Allereerst is er een historische context beschreven omtrent de democratie in Nederland en de opkomst van de participatiearrangementen. In deze beschrijving is duidelijk geworden dat het huidige democratisch stelsel is ontstaan in de 19e eeuw. De democratie heeft zich in de afgelopen 172 jaar ontwikkeld tot een democratie waar burgers steeds meer invloed en zeggenschap krijgen. Momenteel zitten de Nederlandse democratie in de derde generatie van participatiearrangementen. Binnen deze generatie wordt geëxperimenteerd met nieuwe vormen van democratie waarbij burgers steeds meer zorg dragen voor publieke dienstverlening, in deze studie wordt dit de participatieve democratie genoemd.

Paragraaf twee biedt een uiteenzetting van de actuele wetenschappelijke inzichten omtrent de representatieve democratie en de participatieve democratie. In deze review wordt duidelijk dat verschillende auteurs anders denken over de ontwikkelingen omtrent de democratieën. De uitgangspunten van de democratieën verschillen van elkaar en kunnen met elkaar in conflict komen. Er zou gesteld kunnen worden dat er twee stromingen zijn binnen de huidige wetenschap: de gene die voor de representatieve democratie zijn en de gene die voor de participatieve democratie zijn. Beide stromingen schrijven over de representatieve democratie en de participatieve democratie vanuit een conceptueel en idealistisch perspectief. Nimmer wordt onderzocht hoe burgers zelf tegen de verschillende democratieën en hun waarden aankijken. Dit onderzoek draagt bij aan dit inzicht.

Om aan dit inzicht bij te dragen worden de twee democratieën uiteengezet in de conceptualisatie. Beide democratieën vertegenwoordigen zes waarden/uitgangspunten. Deze waarden zijn het uitgangspunt van deze studie. Aan de hand van een discoursanalyse is verkend hoe het publieke discours in Nederland deze waarden tegenover elkaar waardeert. In het volgende hoofdstuk wordt beschreven hoe dit onderzoek is uitgevoerd.

Hoofdstuk 3: Methodiek

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een oude, doch relatief onbekende onderzoeksmethode: Q-methodologie. Het gebruik van Q-methodologie als onderzoeksmethode in de Bestuurskunde is relatief nieuw. Echter wordt de methode wel gebruikt door (aanstaande) wetenschappers, voorbeelden hiervan zijn Sarris (2019) die zijn masterscriptie schreef over transparantie van kunstmatige intelligentie en Van Eijck (2017) die haar promotieonderzoek deed naar de betrokkenheid van burgers en professionals bij de coproductie van publieke diensten. In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de Q-methodologie in deze studie wordt gebruikt om het publieke discours omtrent de representatieve democratie en de participatieve democratie in Nederland te verkennen.

In de eerste paragraaf wordt uiteengezet wat de methode inhoudt en waarom voor deze methode is gekozen. In paragraaf twee en drie wordt beschreven hoe het onderzoek is uitgevoerd aan de hand van de concourse, Q-sample, P-sample, Q-sort-tabel en wordt beschreven hoe de data is verzameld. In paragraaf vijf wordt dieper ingegaan op de statistische analyse van de data waarna in paragraaf zes de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek worden besproken.

3.1 Q-methodologie

Q-methodologie is een onderzoeksmethode die is ontwikkeld om op systematische wijze de patronen en denkbeelden van personen te onderzoeken (Jedelloo en Van Staa, 2009). De Q-methodologie kent zijn oorsprong in de 19^e eeuw. Sinds die periode wordt de onderzoeksmethode voornamelijk gebruikt in de psychologie. De afgelopen jaren wordt de methode echter steeds meer gebruikt in de Bestuurskunde. De Q-methodologie is een manier van onderzoek die kwalitatieve en kwantitatieve technieken verenigt en hiermee een voorbeeld is van een *mixed methods* onderzoeksmethode. Door deelnemers te groeperen kan onderzocht worden of er verschillen of overeenkomsten zijn tussen bepaalde groepen (Jedelloo en Van Staa, 2009).

Zoals reeds beschreven wordt in dit onderzoek verkend wat het publieke discours is omtrent de representatieve democratie en de participatieve democratie. Er is voor een Q-methodologie gekozen, omdat er nog weinig bekend is over het publieke discours omtrent dit onderwerp. Het verkennen van het publieke discours past bij deze onderzoeksmethode,

omdat het een methode biedt die denkpatronen en meningen inzichtelijk maakt over een onderwerp. Aangezien deze nog niet bekend zijn, is het testen van de denkpatronen en meningen nog niet mogelijk. Een eerste verkenning is daarom onontbeerlijk.

Een stevige theoretische verkenning omtrent het onderzoeksonderwerp is de eerste stap bij het uitvoeren van het onderzoek. In deze theoretische verkenning zijn de centrale concepten geoperationaliseerd. Het is ten eerste van belang om een concours te ontwikkelen. Hiervoor is het nodig om vele meningen, uitingen en beweringen over een bepaald onderwerp te verzamelen. In dit onderzoek gaat het om het verzamelen van uitspraken die democratische waarden vertegenwoordigen en passend zijn bij ofwel de representatieve democratie of de participatieve democratie. Aan de hand van de concours wordt bij een Q-methodologie een set van stellingen opgesteld betreffende een bepaald onderwerp. In deze studie gaat het om een set van stellingen omtrent de uitgangspunten van de representatieve democratie en de participatieve democratie. De stellingen komen voort uit wetenschappelijke artikelen, grijze literatuur en nieuwsberichten. De stellingen schetsen een beeld over de gedachten omtrent de representatieve democratie en de participatieve democratie en hun uitgangspunten. Aan de hand van deze stellingen wordt aan respondenten gevraagd om de stellingen te rangschikken op basis van hun individuele voorkeur en deze rangschikking toe te lichten. De gegevens en toelichtingen worden gebruikt voor het beschrijven van de gevonden factoren, dit wordt een discours genoemd (Jedeloo en Van Staa, 2009).

Bij Q-methodologie gaat het niet om het zoveel mogelijk aantal respondenten om de resultaten te kunnen genereren naar de totale populatie. Het gaat bij een Q-study om inhoudelijke generaliseerbaarheid: het onderzoek heeft daarom een kleine sample. Het gaat bij deze studie om het identificeren van een patroon, niet om het testen van een patroon. Dit maakt een kleine sample geschikt voor dit onderzoek.

3.2 Concourse, Q-sample en P-sample

In de Q-methodologie staat het concept *concourse* centraal. Het concours zijn de gezichtspunten in de vorm van uitspraken over het onderwerp. In deze studie worden uitspraken gezocht die de uitgangspunten van de representatieve democratie en de participatieve democratie belichten. Uitspraken kunnen voortkomen uit interviews, wetenschappelijke literatuur of andere media (Jedeloo en Van Staa, 2009). Het concours in

dit onderzoek is onder andere ontwikkeld door het analyseren en selecteren van nieuwsberichten uit de volgende kranten: Trouw, het NRC en de Volkskrant van de afgelopen vijf jaar. Er is voor deze kranten gekozen, omdat deze kranten gezien worden als de kwaliteitskranten in Nederland en aangezien deze kranten een verschillende invalshoek kennen van waaruit zij schrijven en een krant produceren. Dit zorgt ervoor dat er een breed concours geschetst kan worden. Er is voor een periode van vijf jaar gekozen, omdat ten eerste een periode van vijf jaar zal zorgen voor een recent beeld en ten tweede omdat hierdoor een werkbaar aantal nieuwsberichten geanalyseerd kon worden. Naast de nieuwsberichten wordt het concours gevormd door uitspraken die gedaan zijn in de wetenschappelijke- en grijze literatuur. Gekozen is om enkel de artikelen te gebruiken die ook in de literatuurstudie zijn gebruikt.

De nieuwsberichten zijn gezocht aan de hand van de volgende trefwoorden: participatieve democratie, representatieve democratie, democratische vernieuwing. Vanuit dit deel van het onderzoek zijn 300 nieuwsberichten gevonden. Deze nieuwsberichten zijn geselecteerd op relevantie tot het onderwerp. Uiteindelijk heeft dit geresulteerd in 53 relevante nieuwsberichten. In de wetenschappelijke- en grijze literatuur zijn 14 artikelen geanalyseerd welke allemaal relevante elementen bevatten. De nieuwsberichten samen met de wetenschappelijke- en grijze literatuur heeft geresulteerd tot een concours.

Op het moment dat de concours is bepaald is de volgende stap om te komen tot een hanteerbare Q-sample. Een Q-sample is een verzamelingen van uitspraken uit de concours die aan de respondenten worden voorgelegd. Criteria bij de samenstelling zijn: de relatie met het onderwerp, dubbele uitspraken worden geschrapt, negatief geformuleerde stellingen worden positief geformuleerd en onduidelijke uitspraken worden verwijderd (Jedeloo en Van Staa, 2009). Dit heeft geleid tot een set van 36 hanteerbare stellingen die aan de respondenten in dit onderzoek zijn voorgelegd. Om tot deze set te komen zijn uit de nieuwsberichten en de literatuur stellingen geselecteerd. In totaal zijn 138 stellingen geselecteerd. Deze stellingen zijn weer geselecteerd en hervormd aan de hand van de bovenstaande criteria. Dit heeft eerst geleid tot een set van 48 stellingen. Deze zijn voorgelegd aan experts uit het veld en beoordeeld op bruikbaarheid. Deze selectie heeft geleid tot 36 bruikbare stellingen die aan de respondenten is voorgelegd. In onderstaand tabel is een overzicht te vinden van de gebruikte stellingen.

<i>Tabel 3.1: 36 geselecteerde stellingen</i>	
1	Het is de rol van de overheid om te luisteren naar de wensen van <u>alle</u> burgers
2	Iedere volksvertegenwoordiger moet een gelijke kans op succes hebben in het politieke besluitvormingsproces
3	De openbaarheid van bestuur mag in bepaalde gevallen ten koste gaan van een efficiënt en effectief politiek besluitvormingsproces
4	Het openbaar bestuur wordt steeds complexer, daarom is publieke verantwoording noodzakelijk
5	Alle leden van een politieke samenleving moeten beschikken over gelijke mogelijkheden tot politieke participatie
6	Machtige minderheden mogen niet hun zin doordrukken tegen de wens van de meerderheid in
7	Burgerparticipatie leidt tot meer beschikking van kennis, informatie en deskundigheid om maatschappelijke vraagstukken op te lossen
8	Het betrekken van burgers bij beleid draagt bij aan de versterking van burgerschap
9	Burgerparticipatie leidt tot inzicht in welke afwegingen er gemaakt worden om het maatschappelijk belang te vertegenwoordigen
10	Burgers moeten meer inzicht en invloed krijgen in de begroting van de overheid
11	Hoe mensen gekozen worden voor een politieke positie en hoe zij vervolgens opereren in de politieke arena moet altijd openbaar en transparant zijn
12	Een meerderheidsbesluit is altijd de juiste beslissing
13	Een belangrijke taak van de volksvertegenwoordiging is het in zicht hebben van alle relevante belangen van de bevolking
14	De politici en bestuurders moeten een afspiegeling zijn van de lokale bevolking
15	Het volk leidt nooit, maar moet geleid worden
16	De openbaarheid van bestuur mag niet in het geding komen door participatieve experimenten
17	Iedere burger moet kunnen beschikken over dezelfde mogelijkheden om invloed uit te oefenen
18	Ieder individu, ongeacht rang of stand zou in de politieke besluitvorming invloed kunnen uitoefenen met gelijke kans op succes
19	De politieke agenda moet 'van onderop' worden bepaald
20	Kennis en deskundigheid van burgers dat wordt ingezet in het besluitvormingsproces, leidt tot een verhoging van het probleemoplossend vermogen
21	Burgerparticipatie zorgt ervoor dat individuele burgers een stem krijgen
22	Burgerparticipatie draagt bij aan een grotere legitimiteit van beslissingen
23	Hoe meer verantwoordelijkheid burgers krijgen, hoe beter ze zichzelf gaan informeren
24	Burgerparticipatie maakt dat mensen zich serieus genomen voelen
25	Directe democratie geeft de burger instrumenten in handen om zelf te bepalen wat

	de staat dient te doen
26	In een democratie dient politieke besluitvorming uiteindelijk terug gevoerd te worden op de instemming van een meerderheid van de burgers
27	Vertegenwoordiging van belangen is nodig, je kunt niet alles bij de burger leggen
28	Burgerparticipatie is selectief van aard: sommige groepen participeren meer dan andere
29	Inzicht in effectiviteit en efficiëntie van publieke middelen is van belang om de overheid te controleren
30	Burgerparticipatie leidt tot rationele beslissingen op basis van uitwisseling van argumenten
31	Burgers willen grotere zeggenschap en moeten dat ook krijgen
32	Goed burgerschap is de manier waarop inwoners deel hebben en deelnemen aan de maatschappij en die zo helpen vormgeven
33	Burgerparticipatie leidt tot meer transparantie in het besluitvormingsproces
34	De overheid moet inzichtelijk maken welke middelen zij waaraan uitgeeft
35	Burgers zijn beter dan de overheid in staat maatschappelijke belangen op een adequate manier te representeren
36	Iedere burger in een politieke samenleving moet over gelijke mogelijkheden beschikken om deel te nemen aan de politiek, ongeacht sociaaleconomische positie

Figuur 3.1: overzicht geselecteerde stellingen

Tot slot wordt de P-sample bepaald. De P-sample is de groep deelnemers die deelneemt aan het onderzoek. Voor het vaststellen van de P-sample wordt gebruik gemaakt van 'theoretical sampling'. Dit wil zeggen dat op theoretisch gegronde redenen respondenten bewust worden geselecteerd (Jedloo en Van Staa, 2009). Voor het selecteren van de groep respondenten zijn er vier kenmerken gebruikt. Het eerste kenmerk is wel/niet vrijwilliger. Uit onderzoek van Bakkers, Denters en Kok (2011) blijkt dat het wel of niet zijn van een vrijwilliger invloed heeft op hoe mensen aankijken tegen de democratie. Het is daarom interessant om te verkennen of mensen ook een onderscheid maken in het waarderen van de uitgangspunten tussen de representatieve democratie en de participatieve democratie. Het tweede kenmerk betreft het wel of niet lid zijn van een politieke partij. Politieke partijen verschillen namelijk van inzicht over hoe de democratie vormgegeven dient te zijn. Partijen zoals Forum voor Democratie staan voor democratische vernieuwing. Het is interessant om te verkennen of het lid zijn van een politieke partij invloed heeft op de waardering van de uitgangspunten van de democratieën.

De derde groep in dit onderzoek is opleidingsniveau. Uit onderzoeken van Bovens (2005) en Denters en Kok (2011) blijkt namelijk dat het opleidingsniveau invloed heeft op de participatiegraad van mensen. Het is daarmee aannemelijk dat dit eveneens invloed heeft op hoe mensen aankijken tegen de democratieën en hun waarden. Tot slot is de vierde groep geslacht. Uit onderzoeken van Wille (2001) en Van Stokkom (2003) blijkt namelijk dat mannen en vrouwen anders tegen de democratie aan kunnen kijken. In totaal worden er 20 respondenten geselecteerd. Zoals reeds beschreven streeft deze onderzoeksmethode geen generalisatie na, daarom is een kleine sample geschikt voor dit onderzoek. Er is geprobeerd om een zo groot mogelijke variatie met betrekking tot deze verschillende groepen te selecteren, waardoor er een breed beeld ontstaat over de gedachten en meningen van de respondenten. In onderstaand overzicht is zichtbaar welke respondent welk kenmerk heeft.

#	Geslacht	Opleidingsniveau	Lid politieke partij	Vrijwilligerswerk
1	Vrouw	Hoog	Nee	Nee
2	Vrouw	Hoog	Nee	Nee
3	Vrouw	Hoog	Ja	Ja
4	Man	Laag	Ja	Nee
5	Vrouw	Hoog	Ja	Ja
6	Man	Hoog	Nee	Ja
7	Man	Laag	Nee	Ja
8	Vrouw	Hoog	Nee	Ja
9	Vrouw	Hoog	Nee	Nee
10	Man	Laag	Ja	Ja
11	Vrouw	Laag	Nee	Nee
12	Man	Laag	Nee	Ja
13	Vrouw	Hoog	Nee	Nee
14	Man	Laag	Ja	Nee
15	Vrouw	Hoog	Nee	Ja
16	Vrouw	Hoog	Ja	Ja
17	Man	Hoog	Nee	Nee
18	Man	Hoog	Ja	Ja
19	Man	Hoog	Nee	Nee
20	Man	Hoog	Ja	Nee

Figuur 3.2: overzicht kenmerken van de respondenten

4. Tot slot is aan de respondenten gevraagd om te reflecteren op het proces. Centraal staat hierin of de respondent zich herkent in het resultaat. Dit draagt bij aan de validiteit van het onderzoek. Daarnaast is een toelichting gevraagd op de meest uiterste stellingen.

3.4 Analyse en interpretatie

Voor de analyse van de data is gebruik gemaakt van het analyseprogramma PQMethod. Dit is een analyse programma speciaal ontworpen voor deze onderzoeksmethode. De correlatie tussen de respondent wordt onderzocht en weergegeven in een 20 x 20 matrix. De data wordt geanalyseerd met een QCent factor analyse. Deze analyse geeft weer welke factoren naar voren komen. Aan de hand van deze analyse wordt gekeken hoe zwaar de factoren geladen zijn. Dit wil zeggen hoeveel respondenten in een factor zitten. Het uitgangspunt in dit onderzoek is dat een factor met minimaal drie respondenten geladen dient te zijn. Hiervoor is gekozen om ervoor te zorgen dat geen factor als discours te gedefinieerd wordt waar slechts een of twee respondenten in zitten. Daarnaast is om het aantal factoren te bepalen is in dit onderzoek het uitgangspunt dat een factor een minimale Eigenvalue waarde kent van >1.0 . Dit wordt verder toegelicht in het volgende hoofdstuk.

Op het moment dat de factoren zijn bepaald wordt gekeken hoe de factoren met elkaar correleren. Dit wil zeggen hoe de factoren met elkaar samenhangen. Als er geen samenhang is betekent dit dat twee factoren niet op elkaar reageren, als er totale samenhang is dan lijken de factoren zo erg op elkaar dat het waarschijnlijk één groep is. Nadat de factoren zijn bepaald en gekeken is hoe deze correleren worden deze vertaald naar discourses. Dit wil zeggen dat gekeken wordt met welke respondenten de factoren zijn geladen en welke stellingen hierbij horen. Zo worden de discourses gedefinieerd.

3.5 Betrouwbaarheid en validiteit

Wetenschappelijk onderzoek kenmerkt zich door systematisch onderzoek dat betrouwbaar en valide is. Betrouwbaarheid van onderzoek houdt in dat de onderzoeksmethode controleerbaar is. In dit onderzoek wordt de betrouwbaarheid van het onderzoek gewaarborgd door op een systematische manier onderzoek uit te voeren. De stappen die gezet worden in het onderzoek zijn eerder in dit hoofdstuk uitgebreid beschreven. Op deze manier kan het onderzoek worden herhaald. Kenmerkend voor de Q-methodologie is

echter dat het subjectieve elementen bevat. De keuze van de stellingen geven richting aan het onderzoek, alsmede de interpretatie van de gevonden factoren en de vertaling naar discoursen. De betrouwbaarheid is zoveel mogelijk gewaarborgd door deze processen uitgebreid te beschrijven en toe te lichten waarom keuzes worden gemaakt.

Validiteit van onderzoek gaat over het meten wat beoogd wordt te meten. Deze onderzoeksmethode is een mix van kwantitatief en kwalitatief onderzoek. Het kwalitatieve deel bestaat uit de toelichting van de respondenten op de gekozen rangschikking van de stellingen. Daarnaast krijgen de respondenten de mogelijkheid om te reflecteren op het onderzoek. Op het moment dat de respondenten de stellingen hebben gewaardeerd wordt de mogelijkheid geboden om nog te schuiven met stellingen. Dit wordt gedaan om de respondenten de ruimte te geven om bij een totaaloverzicht hun mening te herzien. Andere beperkingen van dit onderzoek worden besproken in de discussie in het laatste hoofdstuk.

Hoofdstuk 4: Empirische bevindingen

In dit hoofdstuk worden de empirische resultaten van het onderzoek beschreven. Voor het bewerken van de data is het analyseprogramma PQMethod software gebruikt (versie 2.35) van Peter Schmolck (2014). In de eerste paragraaf wordt inzichtelijk gemaakt hoeveel factoren er naar voren zijn gekomen. In paragraaf twee wordt beschreven welke factoren er zijn gekozen en hoe deze geladen zijn. In paragraaf drie wordt kort beschreven hoe de factoren met elkaar correleren, waarna in paragraaf vier de discoursen worden besproken.

4.1 Inzicht in factoren

Om het aantal factoren te bepalen is in dit onderzoek het uitgangspunt geformuleerd dat een factor een minimale Eigenvalue waarde kent van 1.0. Een ander criterium is dat een factor minimaal geladen moet zijn met drie respondenten. Dit criterium komt terug in de paragraaf 4.2. In onderstaand figuur wordt zichtbaar dat er vijf factoren zijn die voldoen aan het eerste criterium. Hierbij wordt zichtbaar dat factor 1 en factor 2 vrij hoog scoren. Factor 3 tot en met 5 komen net boven het criterium uit. Factoren 6 tot en met 8 scoren lager dan het criterium en worden daarmee buiten beschouwing gelaten.

Factor	1	2	3	4	5	6	7	8
Eigenvalues	9.1564	2.8165	1.3659	1.1054	1.0582	0.8272	0.7061	0.5144
% expl. Var.	46	14	7	6	5	4	4	3

Figuur 4.1: Unrotated Factor Matrix

4.2 Bepaling aantal factoren

Aan de hand van dit overzicht wordt gekeken hoe de factoren geladen zijn. Dit wil zeggen dat er gekeken wordt hoeveel respondenten er in een factor zitten. Aangezien factor 6 tot en met 8 niet binnen het eerste criterium vallen wordt gestart met een factor 5 analyse. Bij een factor 5 analyse zijn er drie factoren die een lading hebben van drie of meer respondenten en twee factoren die een lading hebben van twee of minder respondenten. Gezien het criterium dat elke factor minimaal een lading dient te hebben van drie respondenten wordt een 4 factor analyse uitgevoerd. Bij deze analyse wordt zichtbaar dat ook hier niet alle factoren bij een lading van drie respondenten komen. Enkel factor 1 en 2 scoren met 7 respondenten voldoende lading. Daarom wordt een analyse uitgevoerd met 3 factoren.

Bij de analyse van drie factoren wordt zichtbaar dat alle factoren boven het gestelde criterium van drie respondenten uitkomen. Factor 1 heeft een lading van acht respondenten, factor 2 een lading van zeven respondenten en factor 3 een lading van drie respondenten. Tot slot wordt er een analyse met 2 factoren uitgevoerd. Hier wordt zichtbaar dat beide factoren ruim boven de drie respondenten geladen zijn. Er wordt gekozen om verder te gaan met 3 factoren, aangezien er bij een 3 factor analyse een groep ontstaat die zich onderscheidt van de andere twee. Dit wordt zichtbaar doordat er bij een 2 factor analyse één respondent niet meer terug komt in de analyse en de andere twee respondenten verdeeld zijn over de factoren. In onderstaand figuur is een totaaloverzicht van de analyses weergegeven.

Factor	2 factor analyse	3 factor analyse	4 factor analyse	5 factor analyse
Factor 1	11	8	7	3
Factor 2	8	7	7	5
Factor 3		3	2	7
Factor 4			1	1
Factor 5				1

Figuur 4.2: Factor Matrix with an X Indicating a Defining Sort

4.3 Correlatie tussen factoren

Om te verkennen of de gevonden factoren samenhang kennen wordt de mate van correlatie aangetoond. De correlatie laat zien of er samenhang is tussen verschillende variabelen. Er wordt gesproken van een sterke correlatie als het een waarde kent van 0.70 tot 1. Daarnaast wordt er gesproken over een matige correlatie bij een score tussen de 0.30 en 0.69 en over een zwakke tot niet-bestaande correlatie tussen de waarden 0.29 en de 0. Uit de onderstaande figuur wordt duidelijk dat er tussen de factoren een matig tot goede correlatie is. Alle factoren correleren met elkaar en hangen samen. Dit zegt nog niets over causaal verband tussen de factoren. In dit onderzoek wordt daar verder ook niet op ingegaan, maar het nodigt wellicht uit tot een meer uitgebreide bestudering in toekomstig werk.

#	1	2	3
1	1.0000	0.4801	0.4727
2	0.4801	1.0000	0.5506
3	0.4727	0.5506	1.0000

Figuur 4.3: Correlations between factor scores

4.4 Van factoren naar discourses

In de vorige paragrafen is beschreven hoeveel factoren er in het onderzoek naar voren zijn gekomen. Zoals beschreven wordt gewerkt met drie factoren die met elkaar correleren. Deze factoren worden vertaald naar discourses. Dit wil zeggen dat binnen de factoren de respondenten op een bepaalde manier antwoord hebben gegeven op de stellingen die met elkaar vergelijkbaar zijn. Zo zijn er drie groepen (discourses) ontstaan. In deze paragraaf worden de drie discourses beschreven.

De eerste stap om een factor als een discours te interpreteren is het analyseren van de stellingen die het hoogst- en laagst gewaardeerd zijn in het onderzoek. In dit onderzoek gaat het dan om de stelling van +5 tot en met +3 en -5 tot en met -3. Hiervoor is gekozen, omdat er op deze manier een breed scala aan stellingen worden geanalyseerd wat moet leiden tot het identificeren van het discours. Aan de hand van de Z-scores wordt bekeken hoeveel standaarddeviaties een score van het gemiddelde af zit. Dit maakt duidelijk hoe de stelling wordt gewaardeerd binnen het discours.

Nadat inzichtelijk is gemaakt welke stellingen het hoogst en het laagst hebben gescoord worden de stellingen op inhoud geanalyseerd. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de democratische waarden die de stellingen uitdragen. Aan de hand van deze informatie wordt de vertaling gemaakt van factor naar discours. Concreet gezien houdt dit in dat beschreven wordt hoe elk discours zich precies kenmerkt: los van de stellingen wordt bij elk discours een toelichting van de respondenten beschreven waarom zij hebben gekozen voor een bepaalde uiterste stelling (gewaardeerd op +5 en -5).

4.4.1 Discours A: Geloof in de participatieve democratie en gelijkheid

Personen binnen discours A kenmerken zich door het steven naar gelijkheid en geloof in de kracht van burgers. Zij vinden dat burgers in een politieke samenleving gelijke kansen moeten hebben om deel te nemen aan de politiek, ongeacht sociaal economische positie (36). Het is voor deze groep duidelijk dat iedere burger mee moet kunnen doen (17/18). Deze groep gelooft erin dat er geluisterd moet worden naar de wensen van alle burgers (1).

Personen binnen dit discours vinden niet dat het volk geleid moet worden (15). Meerderheidsbesluiten niet zijn per definitie de juiste beslissingen (12). Het gaat deze groep om zeggenschap. Openbaarheid van bestuur is daar ondergeschikt aan (16). Personen in

discours A geven hiermee aan dat de traditionele democratie ruimte moet bieden aan de kracht van burgers. Burgers kunnen zichzelf vertegenwoordigen en een goed burger zal dan ook meedoen aan het vormgeven van de maatschappij.

In onderstaand tabel is inzichtelijk gemaakt hoe de set aan stellingen zijn gewaardeerd en met welke Z-score. Gelijke kansen voor iedere burger komt hier het meest sterk naar voren. Daarnaast is zichtbaar dat burgers zelf kunnen leiden en vorm kunnen geven aan de maatschappij. Vertegenwoordiging en representatie lijkt minder van belang te zijn.

Z-score	+5 (meest mee eens)	Z-score	-5 (minst mee eens)
1.862	36: Iedere burger in een politieke samenleving moet over gelijke mogelijkheden beschikken om deel te nemen aan de politiek, ongeacht sociaaleconomische positie	-2.278	15: Het volk leidt nooit, maar moet geleid worden
Z-score	+4 (meest mee eens)	Z-score	-4 (minst mee eens)
1.830	17: Iedere burger moet kunnen beschikken over dezelfde mogelijkheden om invloed uit te oefenen	-1.957	16: De openbaarheid van bestuur mag niet in het geding komen door participatieve experimenten
1.813	18: Ieder individu, ongeacht rang of stand zou in de politieke besluitvorming invloed kunnen uitoefenen met gelijke kans op succes	-1.553	12: Een meerderheidsbesluit is altijd de juiste beslissing
Z-score	+3 (meest mee eens)	Z-score	-3 (minst mee eens)
1.408	5: Alle leden van een politieke samenleving moeten beschikken over gelijke mogelijkheden tot politieke participatie	-1.096	29: Inzicht in effectiviteit en efficiëntie van publieke middelen is van belang om de overheid te controleren
1.281	1: Het is de rol van de overheid om te luisteren naar de wensen van <u>alle</u> burgers	-0.929	27: Vertegenwoordiging van belangen is nodig, je kunt niet alles bij de burger leggen
1.101	2: Iedere volksvertegenwoordiger moet een gelijke kans op succes hebben in het politieke besluitvormingsproces	-0.920	32: Goed burgerschap is de manier waarop inwoners deel hebben en deelnemen aan de maatschappij en die zo helpen vormgeven

Toelichting respondenten op stellingen

Respondenten binnen dit discours geven duidelijk aan dat gelijkheid en het inzetten van burgerkracht om maatschappelijke vraagstukken op te lossen voor hun belangrijk is. Dit discours is geladen met acht respondenten. Het merendeel van de respondenten is vrouw, hoogopgeleid, geen lid van een politieke partij en (enigszins opvallend) niet als vrijwilliger actief. Dit is opmerkelijk, aangezien burgers die als vrijwilliger actief zijn vaker voor de participatieve democratie en burgerparticipatie zijn.

Dit discours kenmerkt zich door gelijkheid en het geloof in burgerparticipatie. Veel respondenten hebben aangegeven dat gelijkheid voor hen belangrijk is, bijvoorbeeld respondent 2: *"In de basis moeten mensen gelijke kansen hebben, vanuit daaruit mogen mensen zelf keuzes maken. Het startpunt moet alleen gelijk zijn en keuzes aan de hand daarvan zijn aan het individu"*. Hieruit blijkt dat gelijkheid belangrijk is en op verschillende manieren kan worden opgevat. Een andere respondent geeft bijvoorbeeld aan dat het niet zichtbaar is dat iedereen dezelfde kansen heeft om mee te doen: *"Je ziet veel dat politici erg op elkaar lijken. Hoogopgeleid, man en wit. Het zou goed zijn als er meer een afspiegeling komt van de bevolking. Als iedereen meer mee kan doen dan zal dit zorgen voor beter beleid"* (respondent 5). In dit opzicht lijken er dus nog stappen te zetten, aangezien dit discours gelijkheid erg belangrijk vindt.

Een ander kenmerk van dit discours is het geloof in burgerparticipatie. Dit discours gelooft erin dat burgers of mensen op de werkvloer goed weten wat nodig is en daarom invloed zouden moeten hebben. Respondenten 13 en 11 stellen het volgende: *"Ik zie dat veel politici een oordeel hebben over dingen waar zij zelf nooit in gewerkt hebben. Ik denk dat het goed zou zijn als mensen praten over situaties waar ze ervaring in hebben. Daarom is het belangrijk dat iedereen gelijke kans heeft om mee te doen"* (respondent 13). *"Mensen op de werkvloer hebben vaak veel kennis. Zij krijgen nu nog te weinig kans om hun zegje te doen. Het is goed als daar meer aandacht voor komt"* (respondent 11). Een kanttekening die respondent 1 maakt in relatie tot burgerparticipatie is wat er met input van burgers gebeurt. Respondent 1 stelt: *"De overheid zou moeten luisteren naar wat jij vindt en daar ook naar handelen. Dan wordt je als burger pas serieus genomen"*.

+5	+4	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	-4	-5
36	17	5	13	35	20	25	23	29	16	15
	18	1	26	34	8	22	4	27	12	
		2	14	9	28	10	30	32		
			7	11	21	31	33			
				6	19	3				
					24					

Figuur 4.4: waardering stellingen discours A

4.4.2 Discours B: Geloof in de representatieve democratie en gelijkheid

Personen binnen het discours B kenmerken zich door hun geloof in de representatieve democratie. Personen binnen dit discours stellen dat vertegenwoordiging van belangen nodig is (27). Binnen deze vertegenwoordiging geloven zij in het belang van gelijkheid. Mensen die politiek actief willen worden moeten bijvoorbeeld ook gelijke kansen hebben om actief te worden (36). Personen binnen dit discours stellen dat burgerparticipatie selectief van aard is, omdat sommige groepen meer participeren dan anderen. Juist daarom is vertegenwoordiging van belangen nodig (28).

Personen binnen dit discours geloven minder in de kracht van burgerparticipatie en daarmee de participatieve democratie. Zij stellen dat burgerparticipatie er niet voor zorgt dat burgers een stem krijgen of zich serieus genomen voelen. De personen in dit discours stellen ook dat burgerparticipatie niet tot rationele beslissingen leidt en dat een meerderheidsbesluit niet altijd de juiste beslissing is. Er zou gesteld kunnen worden dat dit discours gelooft in een sterk ambtelijk apparaat dat zich bezighoudt met maatschappelijke vraagstukken en dat burgers daar geen tot een kleine rol in moeten hebben.

In onderstaand tabel is wederom inzichtelijk gemaakt hoe de personen in dit discours de stellingen waarderen.

Z-score	+5 (meest mee eens)	Z-score	-5 (minst mee eens)
1.706	27: Vertegenwoordiging van belangen is nodig, je kunt niet alles bij de burger leggen	-1.603	21: Burgerparticipatie zorgt ervoor dat individuele burgers een stem krijgen
Z-score	+4 (meest mee eens)	Z-score	-4 (minst mee eens)
1.596	28: Burgerparticipatie is selectief van aard: sommige groepen participeren meer dan andere	-1.565	24: Burgerparticipatie maakt dat mensen zich serieus genomen voelen

1.560	5: Alle leden van een politieke samenleving moeten beschikken over gelijke mogelijkheden tot politieke participatie	-1.538	12: Een meerderheidsbesluit is altijd de juiste beslissing
Z-score	+3 (meest mee eens)	Z-score	-3 (minst mee eens)
1.484	18: Ieder individu, ongeacht rang of stand zou in de politieke besluitvorming invloed kunnen uitoefenen met gelijke kans op succes	-1.510	31: Burgers willen grotere zeggenschap en moeten dat ook krijgen
1.434	36: Iedere burger in een politieke samenleving moet over gelijke mogelijkheden beschikken om deel te nemen aan de politiek, ongeacht sociaaleconomische positie	-1.201	35: Burgers zijn beter dan de overheid in staat maatschappelijke belangen op een adequate manier te representeren
1.285	17: Iedere burger moet kunnen beschikken over dezelfde mogelijkheden om invloed uit te oefenen	-1.121	30: Burgerparticipatie leidt tot rationele beslissingen op basis van uitwisseling van argumenten

Toelichting respondenten op stellingen

Respondenten binnen dit discours geven aan te geloven in de vertegenwoordiging van belangen en minder te geloven in de burgerparticipatie. Dit discours is geladen met zeven respondenten. In dit discours zitten vijf mannen en twee vrouwen, hoog- en laagopgeleid gemixt en er is ook sprake van een gelijke verdeling in de kenmerken lid van een politieke partij en vrijwilligerswerk. De groep respondenten is kortom gemixt in de kenmerken die ze bezitten.

Zoals beschreven kenmerkt dit discours zich door het geloof in vertegenwoordiging. Gevraagd naar een toelichting stelt respondent 10: *"Het is voor burgers niet mogelijk om zich te verdiepen in alle onderwerpen die de politiek raken. Vertegenwoordiging van belangen is daarom noodzakelijk. Je kan burgers niet met alle onderwerpen belasten"*. Respondent 12 voegt hieraan toe: *"Als vrijwilliger krijg je al veel op je bordje, het is juist de taak van die politici om andere vraagstukken op te lossen. Je kan niet alles aan burgers vragen"*. Hieraan gekoppeld is dat dit discours van mening is dat burgerparticipatie selectief van aard is. Respondent 8 zegt hierover bijvoorbeeld: *"Sommige mensen zijn beter in staat om zichzelf uit*

te spreken en weten de kanalen te vinden waar ze dat kunnen doen. Dit maakt het selectief. Mensen met een goede baan worden serieuzer genomen dan andere mensen”.

Binnen dit discours is er weinig vertrouwen in de kracht van burgerparticipatie. Respondent 4 verwoordt dit vrij krachtig: “Ik denk dat volksvertegenwoordigers juist de beschikking hebben tot veel informatie, mede door media en de input van burgers. Dat samen maakt dat er goede afwegingen gemaakt kunnen worden. Burgers zelf kunnen dat vanuit hun enkele perspectief niet beter”.

+5	+4	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	-4	-5
27	28	18	2	11	10	15	9	31	24	21
	5	36	13	1	3	26	20	35	12	
		17	34	14	16	8	19	30		
			29	25	33	22	23			
				32	7	6				
					4					

Figuur 4.5: waardering stellingen discours B

4.4.3 Discours C: Participatieve democratie als aanvulling op de representatieve democratie

Dit discours is het minst geladen discours met drie respondenten. De kenmerken van deze respondenten zijn heel verschillend: het is een mix van alle kenmerken. Deze groep is ondanks dat hij niet zwaar geladen is uniek. Binnen dit discours wordt namelijk zichtbaar dat de respondenten tussen beide democratieën in zitten. De respondenten zijn niet sterk tegen of voor de democratieën, maar zien de participatieve democratie als aanvulling op de representatieve democratie: een belangrijke constatering. Indien er gekeken wordt naar de waardering van de stellingen wordt zichtbaar dat vertegenwoordiging, alle belangen in zicht hebben en gelijkheid wederom belangrijk wordt geacht.

De respondenten in dit discours geven aan dat de participatieve democratie niet direct ervoor zorgt dat burgers meer instrumenten in handen krijgen om te bepalen wat de overheid zou moeten doen. Dit discours is ook van mening dat dit niet hun taak is. De overheid moet de belangen vertegenwoordigen en is als eerste aan zet om maatschappelijke vraagstukken op te pakken. Dit blijkt ook uit de toelichting die de

respondenten geven. Hieronder is aan de hand van een tabel een overzicht weergegeven met de zes meest- en minst gewaardeerde stellingen.

Z-score	+5 (meest mee eens)	Z-score	-5 (minst mee eens)
2.177	13: Een belangrijke taak van de volksvertegenwoordiging is het in zicht hebben van alle relevante belangen van de bevolking	-2.280	25: Directe democratie geeft de burger instrumenten in handen om zelf te bepalen wat de staat dient te doen
Z-score	+4 (meest mee eens)	Z-score	-4 (minst mee eens)
1.610	2: Iedere volksvertegenwoordiger moet een gelijke kans op succes hebben in het politieke besluitvormingsproces	-1.693	12: Een meerderheidsbesluit is altijd de juiste beslissing
1.604	17: Iedere burger moet kunnen beschikken over dezelfde mogelijkheden om invloed uit te oefenen	-1.610	35: Burgers zijn beter dan de overheid in staat maatschappelijke belangen op een adequate manier te representeren
Z-score	+3 (meest mee eens)	Z-score	-3 (minst mee eens)
1.390	14: De politici en bestuurders moeten een afspiegeling zijn van de lokale bevolking	-1.232	21: Burgerparticipatie zorgt ervoor dat individuele burgers een stem krijgen
1.1105	27: Vertegenwoordiging van belangen is nodig, je kunt niet alles bij de burger leggen	-1.077	10: Burgers moeten meer inzicht en invloed krijgen in de begroting van de overheid
1.092	18: Ieder individu, ongeacht rang of stand zou in de politieke besluitvorming invloed kunnen uitoefenen met gelijke kans op succes	-1.054	30: Burgerparticipatie leidt tot rationele beslissingen op basis van uitwisseling van argumenten

Toelichting respondenten op stellingen

Respondenten binnen dit discours geven aan dat vertegenwoordiging van alle belangen nodig is. Respondent 3 stelt het als volgt: *"De volksvertegenwoordiger vertegenwoordigt de belangen en dan gaat het erom dat alle belangen worden gehoord en niet enkel van degene die het hardst kan roepen"*. Respondent 7 beaamt dit, maar voegt een belangrijk element hieraan toe: *"we kiezen de volksvertegenwoordigers niet voor niets. Ik vind dat zij onze belangen moeten behartigen. Burgers kunnen wel input leveren"*. De opmerking van respondent 7 is tekenend voor dit discours. Namelijk, representatieve democratie als

uitgangspunt, maar met aanvulling van de participatieve democratie. Respondent 14 voegt hier nog aan toe dat gelijkheid ook binnen de politiek belangrijk is: *"ik zie binnen de partij dat niet elk lid evenveel gehoord wordt. Ook binnen de partij gaat het nog veel om status en opleidingsniveau. Dit beperkt je kans op politiek succes. Dat zou beter moeten"*.

Het geloof in de representatieve democratie komt ook naar voren in de toelichting van de respondenten als hen gevraagd wordt naar een toelichting op de stelling waar zij het minst mee eens zijn. Respondent 3 stelt: *"mensen met een opleiding niet in de richting van politiek of bestuurskunde en daarom geen kwaliteiten bezitten om te beslissen moeten niet op die positie zitten. Het gaat om kwaliteit"*. Hieruit blijkt het geloof in de representatieve democratie als uitgangspunt. Respondent 7 voegt hier aan toe: *"Door te stemmen geven we de politici een opdracht. Daar moeten ze mee aan de slag. Het is wel goed als burgers met de politiek invulling geven aan die opdracht"*. De representatieve democratie kenmerkt zich door onder andere het meerderheidsbeginsel. Respondent 14 stelt echter dat een meerderheidsbesluit niet altijd het beste besluit is. Hij beschrijft dit als volgt: *"De meerderheid van stemmen is wel altijd een geldig besluit, maar dat maakt een besluit nog niet het meest effectief"*.

Dit discours is een bijzonder discours, omdat het tussen beide democratieën in beweegt. In onderstaand figuur is de waardering van de stellingen binnen dit discours weergegeven.

+5	+4	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	-4	-5
13	2	14	1	11	36	19	4	21	12	25
	17	27	22	31	24	32	7	10	35	
		18	6	8	5	26	9	30		
			34	29	20	15	3			
				23	33	16				
					28					

Figuur 4.5: waardering stellingen discours C

Hoofdstuk 5: Analyse

In het vorige hoofdstuk zijn de resultaten van het onderzoek beschreven. Uit de resultaten zijn drie discourses geformuleerd. In dit hoofdstuk worden deze discourses geanalyseerd aan de hand van het theoretische raamwerk. De betekenis van de discourses wordt gekoppeld aan de democratische waarden die in de conceptualisatie uiteen zijn gezet. Aan de hand van deze analyse wordt er vervolgens verkend hoe dit zich verhoudt tot het type democratie dat zij vertegenwoordigen.

5.1 Discours A: relatie met democratische waarden en soort democratie

Discours A is geïnterpreteerd als een discours dat geloof heeft in de participatieve democratie. De stellingen die het meest werden gewaardeerd gaan over gelijke kansen van burgers en het geloof in de kracht van burgers. De stelling die het meest is gewaardeerd door dit discours is de stelling: *"iedere burger in een politieke samenleving moet over gelijke mogelijkheden beschikken om deel te nemen aan de politiek, ongeacht sociaaleconomische positie"*. De democratische waarde die deze stelling vertegenwoordigt is het gelijkheidsbeginsel. Het gelijkheidsbeginsel is een democratische waarde beschreven als belangrijke waarde in de representatieve democratie (Bovens, 2005). In eerste instantie kan dit een opvallend beeld geven aangezien dit discours een voorkeur lijkt te hebben voor de participatieve democratie, als er echter verder wordt gekeken naar de volgende stellingen komt er een ander beeld naar voren. De stelling die vervolgens het meest is gewaardeerd is de volgende: *"iedere burger moet kunnen beschikken over dezelfde mogelijkheden om invloed uit te oefenen"*. De democratische waarde die deze stelling vertegenwoordigt is de waarde insluiting. Insluiting gaat erover dat ervoor gezorgd moet worden dat iedere burger uit diverse sociale groepen participeren en er geen sprake is van uitsluiting van groepen (Michels en Binnema, 2016). De waarde insluiting is een belangrijke waarde in de participatieve democratie. Ook de derde stelling van dit discours heeft betrekking op deze democratische waarde. Gekeken naar de drie stellingen kan geconcludeerd worden dat het in discours A voornamelijk gaat over gelijkheid. In discours A wordt gesteld dat iedereen met gelijke kansen zou moeten kunnen meedoen in de samenleving.

Nu helder is dat in discours voornamelijk belang wordt gehecht aan gelijkheid wordt gekeken naar de minst gewaardeerde stelling binnen dit discours. De stelling die discours A als minst waardeert is: *"het volk leidt nooit, maar moet geleid worden"*. Deze stelling

vertegenwoordigt de waarde representatie, die vanzelfsprekend gekoppeld is aan de representatieve democratie (Bovens, 2005). Een verklaring voor deze keuze kan snel gevonden worden in de stellingen die het meest gewaardeerd worden. Hierin komt namelijk naar voren dat dit discours gelooft in gelijkheid en participatie van burgers. Hiermee veronderstelt dit discours dat zij gelooft in de participatieve democratie en dus zeggenschap en kracht van burgers. Vervolgens waardeert discours A de volgende stelling als minst belangrijk: *"de openbaarheid van bestuur mag niet in het geding komen door participatieve experimenten"*. Deze stelling vertegenwoordigt de waarde transparantiebeginsel die gekoppeld is aan de representatieve democratie (Bovens, 2005). Dit discours geeft hiermee aan dat openbaarheid van bestuur minder belangrijk is dan participatieve experimenten. Dit onderschrijft dat dit discours waarde hecht aan participatieve experimenten. Beide stellingen komen voort uit waarden die verbonden zijn aan de representatieve democratie. In de toelichting die de respondenten binnen dit discours geven blijkt ook dat zij de representatieve democratie niet als meest waardevol zien. Een voorbeeld van een toelichting is: *"Ik zie dat veel politici een oordeel hebben over dingen waar zij zelf nooit in gewerkt hebben. Ik denk dat het goed zou zijn als mensen praten over situaties waar ze ervaring in hebben. Daarom is het belangrijk dat iedereen gelijke kans heeft om mee te doen"*. Deze toelichting geeft ook het belang van de kracht van burgers aan.

Concluderend kan daarom gesteld worden dat discours A zich laat typeren als een groep die gelooft in de kracht van de participatieve democratie als er zorg wordt gedragen voor een gelijke positie van burgers in het participatieproces. De meeste waarden die het sterkst gewaardeerd worden binnen dit discours gaan over gelijkheid. In de toelichting die de respondenten hebben gegeven komt daarin terug dat het gaat over gelijkheid voor burgers om te participeren. De waarden die als minst gewaardeerd worden binnen dit discours zijn waarden die de representatieve democratie vertegenwoordigen. Dit discours geeft hiermee duidelijk aan dat zij een voorkeur hebben voor de participatieve democratie. In paragraaf 5.4 wordt een verdere koppeling beschreven hoe dit discours zich verhoudt tot de theoretische verkenning beschreven in hoofdstuk 2.

5.2 Discours B: relatie met democratische waarden en soort democratie

Discours B is geïnterpreteerd als een discours dat gelooft in de kracht van de representatieve democratie. Vertegenwoordiging in dit discours wordt als belangrijk

gezien. De stelling die het hoogst wordt gewaardeerd is de volgende: *"vertegenwoordiging van belangen is nodig, je kunt niet alles bij de burger leggen"*. De democratische waarde die deze stelling vertegenwoordigt is de waarde representatie (Bovens, 2005). Representatie is een waarde die als belangrijke waarde wordt beschreven in de theorie. Representatie gaat over een politiek stelsel waarbij volksvertegenwoordigers (een groep) burgers vertegenwoordigt middels periodieke verkiezingen. Deze waarde is een waarde die wordt gekoppeld aan de representatieve democratie. De stelling die hierna het meest wordt gewaardeerd is de volgende: *"burgerparticipatie is selectief van aard: sommige groepen participeren meer dan andere"*. De democratische die deze stelling vertegenwoordigt is het afspiegelingsbeginsel. Het afspiegelingsbeginsel gaat over het uitgangspunt dat alle relevante belangen voldoende in kaart zijn gebracht en worden vertegenwoordigd (Bovens, 2005). Dit discours stelt dat dit bij burgerparticipatie minder het geval zal zijn, aangezien de ene groep meer zal participeren dan de andere. Dit maakt het representeren van alle relevante belangen minder geborgd. De volgende stelling die het meest wordt gewaardeerd is de stelling: *"alle leden van een politieke samenleving moeten beschikken over gelijke mogelijkheden tot politieke participatie"*. Dit is een stelling die de waarde gelijkheidsbeginsel vertegenwoordigt. Net als de vorige stelling zijn beide stellingen terug te vinden in de theorie binnen de representatieve democratie (Bovens, 2005). Uit de stellingen en de toelichtingen die de respondenten gaven tijdens het onderzoek blijkt het geloof in de representatieve democratie en het idee dat vertegenwoordiging van belangen onontbeerlijk is.

De stelling die het minst wordt gewaardeerd in discours B is een stelling die de democratische waarde zeggenschap vertegenwoordigt, een democratische waarde uit de participatieve democratie (Michels en Binnema, 2016). De stelling is als volgt: *"burgerparticipatie zorgt ervoor dat individuele burgers een stem krijgen"*. De andere twee stellingen die als minst eens werden gewaardeerd zijn stellingen met de democratische waarden legitimiteit (Michels en Binnema, 2016) en het meerderheidsbeginsel (Bovens, 2005). Twee van de drie minst gewaardeerde stellingen vertegenwoordigen dus de participatieve democratie. Wat hiermee zichtbaar wordt is dat discours B minder waarde hecht aan burgerparticipatie en meer geloof hebben in de vertegenwoordiging van belangen dan de krach van burgers. De tweede stelling die het minst gewaardeerd wordt is

de volgende: *"Een meerderheidsbesluit is altijd de juiste beslissing"*. Deze stelling vertegenwoordigt de representatieve democratie (Bovens, 2005). Hiermee lijkt dit discours aan te geven niet per se te geloven in dat de meerderheid altijd de juiste beslissingen neemt. Echter lijkt de focus van dit discours voornamelijk op vertegenwoordiging te zitten. De toelichting van de respondenten laten dit beeld ook zien. Een voorbeeld van een toelichting is: *"Het is voor burgers niet mogelijk om zich te verdiepen in alle onderwerpen die de politiek raken. Vertegenwoordiging van belangen is daarom noodzakelijk. Je kan burgers niet met alle onderwerpen belaste"*. Deze toelichting laat zien dat de representatieve democratie als basis wordt genomen waarbij het vooral om vertegenwoordiging van belangen gaat.

Concluderend kan daarom gesteld worden dat discours B zich kenmerkt als een groep die gelooft in de representatieve democratie en dat vertegenwoordiging van alle belangen nodig is om tot goede oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken te komen. Echter wordt ook binnen dit discours veel waarde gehecht aan gelijkheid. Binnen dit discours gaat gelijkheid alleen meer over gelijkheid voor politici en bestuurders in het beleidsproces. Dit discours heeft daarmee een anders perspectief op gelijkheid dan discours A.

5.3 Discours C: relatie met democratische waarden en soort democratie

Discours C is geïnterpreteerd al een discours dat de participatieve democratie ziet als een aanvulling op de representatieve democratie. De stelling die binnen dit discours als meest waardevol wordt gewaardeerd is de volgende: *"een belangrijke taak van de volksvertegenwoordiging is het in zicht hebben van alle belangen van de bevolking"*. De democratische waarde die deze stelling vertegenwoordigt is het afspiegelingsbeginsel. Deze waarde is een waarde die gekoppeld wordt aan de representatieve democratie (Bovens, 2005). De stellingen die hierna het meest worden gewaardeerd zijn: *"iedere volksvertegenwoordiger moet een gelijke kans op succes hebben in het politieke besluitvormingsproces"* en *"iedere burger moet kunnen beschikken over dezelfde mogelijkheden om invloed uit te oefenen"*. Deze stellingen vertegenwoordigen de democratische waarden gelijkheidsbeginsel (Bovens, 2005) en insluiting (Michels en Binnema, 2016). Die weer gekoppeld zijn aan de representatieve democratie en de participatieve democratie. De meest gewaardeerde stellingen laten hiermee een mix zien

van beide democratieën. Echter wordt wel zichtbaar dat gelijkheid ook binnen dit discours als belangrijke waarde wordt gezien.

Indien gekeken wordt naar de stellingen die het minst gewaardeerd worden komt met een hoge z-score de volgende stelling naar voren: "*directe democratie geeft de burger instrumenten in handen om zelf te bepalen wat de staat dient te doen*". Deze stelling vertegenwoordigt de waarde invloed/zeggenschap (Michels en Binnema, 2016). Daarnaast worden de volgende stellingen het minst gewaardeerd: "*een meerderheidsbesluit is altijd de juiste beslissing*" met als waarde het meerderheidsbeginsel gekoppeld aan de representatieve democratie (Bovens, 2005) en "*burgers zijn beter dan de overheid in staat om maatschappelijke belangen op een adequate manier te representeren*" met als waarde legitimiteit gekoppeld aan de participatieve democratie (Michels en Binnema, 2016). Deze stellingen vertegenwoordigen dus beide democratieën, echter indien er enkel gekeken wordt naar de stellingen, welke democratische waarden zij vertegenwoordigen en aan welke democratie die gekoppeld wordt, komt er geen duidelijk beeld naar voren los van het feit dat beide democratieën binnen dit discours positief en negatief aanwezig zijn. Op het moment dat er gekeken wordt naar de toelichting van de respondenten, wordt het een en ander duidelijker.

Een voorbeeld van een belangrijke toelichting is die van respondent 7: "*we kiezen de volksvertegenwoordigers niet voor niets. Ik vind dat zij onze belangen moeten behartigen. Burgers kunnen wel input leveren. Door te stemmen geven we de politici een opdracht. Daar moeten ze mee aan de slag. Het is wel goed als burgers met de politiek invulling geven aan die opdracht*". Deze toelichting maakt duidelijk dat dit discours zich weldegelijks onderscheidt van discours A en discours B. In dit discours, zo geven de respondenten aan, wordt de participatieve democratie gezien als een aanvulling op de representatieve democratie. Er is binnen dit discours geen duidelijke voorkeur voor een van beide democratieën.

Concluderend kan daarom gesteld worden dat discours C een aanvullend inzicht biedt in de huidige theorie. In de theorie komt nimmer naar voren dat participatieve experimenten ingezet kunnen worden om de representatieve democratie te versterken. Dit discours laat zien dat er een groep burgers is die niet binnen de in de literatuur beschreven stromingen past. In de volgende paragraaf wordt beschreven hoe dit discours zich binnen die wetenschap plaatst.

Hoofdstuk 6: Conclusies en aanbevelingen

Dit onderzoek biedt inzicht in het publieke discours omtrent de representatieve democratie en de participatieve democratie. Aan de hand van de Q-methodologie is onderzocht hoe 36 stellingen werden gewaardeerd door respondenten met verschillende kenmerken, zoals opleidingsniveau, sekse, politiek lid en wel of geen vrijwilligerswerk. De resultaten van dit onderzoek en de opgedane inzichten bieden handvatten om democratische vernieuwing en de gedachten hierover verder vorm te geven. In deze conclusie wordt antwoord gegeven op de centrale vraag van dit onderzoek.

6.1 Conclusie

In dit onderzoek staat de vraag centraal: "Wat is het publieke discours omtrent de representatieve democratie en de participatieve democratie?". Uit dit onderzoek blijkt dat er drie discourses zijn. Alle drie de discourses hebben specifieke kenmerken. Hieronder worden de discourses kort beschreven.

Discours A: Geloof in de participatieve democratie en gelijkheid. Dit discours gelooft in de kracht van burgers en de gelijkheid die nagestreefd moet worden om burgers gelijke kansen te geven om mee te doen. Dit discours is van mening dat alle belangen vertegenwoordigd moeten worden. Dit hoeft niet perse te gebeuren door volksvertegenwoordigers in de klassieke zin, maar kan ook worden gedaan door andere burgers. Kennis, vaardigheden en kwaliteiten van burgers moeten worden ingezet om beleid vorm te geven en uit te voeren. Dit discours vindt dat burgers niet geleid moeten worden door volksvertegenwoordigers, maar vinden dat burgers veel meer zelf kunnen. Burgerparticipatie binnen de participatieve democratie is hier een goed middel voor.

Discours B: Geloof in de representatieve democratie en gelijkheid. Dit discours kenmerkt zich door haar geloof in representatie en vertegenwoordiging. Dit discours vindt dat vertegenwoordiging van belangen nodig is en dat politici hiervoor de aangewezen personen zijn. Zij stellen dat burgerparticipatie selectief van aard is, daarom blijven politici nodig. Zij geloven ook in gelijkheid, maar geven daar anders invulling aan dan het discours A. Discours B gelooft in gelijkheid in de zin dat elk politici gelijke kans op politiek succes moet hebben en dat iedereen die zou willen moet kunnen participeren in het politieke proces. Burgers in discours B geloven niet dat burgerparticipatie ervoor zorgt dat burgers

een stem krijgen of dat burgers beter dan de overheid in staat zijn om maatschappelijke vraagstukken op te lossen. Het gaat dit discours voornamelijk om een sterke vertegenwoordiging die de belangen van alle burgers goed afweegt.

Discours C: Participatieve democratie als aanvulling op de representatieve democratie. Dit discours kenmerkt zich als een groep die geloof heeft in de representatieve democratie als uitgangspunt, maar stelt dat deze vorm van democratie moet worden aangevuld met de participatieve democratie. Dit discours gelooft in een systeem waar politici een afspiegeling zijn van de bevolking en dat iedereen die een rol wil spelen in het politieke- en besluitvormingsproces dit ook zou moeten kunnen. Dit discours stelt echter wel dat de staat zelf invulling moet geven aan de burgerparticipatie: de overheid moet zelf bepalen wat zij moet doen en is ook in staat om goede besluiten te nemen ten gunste van alle burgers. De participatieve democratie is een aanvulling op-, maar geen vervanging van de representatieve democratie.

In de literatuur wordt zichtbaar dat er in de wetenschap twee stromingen zijn die schrijven over de representatieve democratie en de participatieve democratie. Een eerste stroming die zichtbaar wordt uit de literatuur zijn auteurs die geloven in de vernieuwing van de democratie naar een participatieve democratie. Deze auteurs stellen bijvoorbeeld dat de kloof tussen burger en bestuur enkel kan worden verkleind door democratische vernieuwing (Zijderveld, 2004; De Graaf, 2009; Dekker & de Hart, 2009). In de literatuur is er een tweede stroming te vinden, namelijk een stroming die de participatieve democratie als een bedreiging ziet voor een goed democratisch gestuurd land (Bovens, 2005; Wille, 2011; Van Stokkom, 2003). Deze auteurs geven aan dat de participatieve democratie zal zorgen voor beperkte representatie en vertegenwoordiging van belangen. Hierdoor ontstaat de kans dat niet de belangen van alle burgers worden meegenomen en gewogen, maar enkel van de groep burgers die de mogelijkheid hebben om te participeren.

In de theoretische verkenning bleek echter een derde stroming te missen. Deze stroming zou gezien kunnen worden als een nuance van beide eerdergenoemde stromingen: namelijk een stroming die gesteund wordt door discours C. Discours C beschrijft dat beide stromingen belangrijke elementen hebben en minder als tegengestelden van elkaar moeten worden gezien. Er zou een derde stroming kunnen ontstaan die onderzoek gaat naar manieren om de representatieve democratie aan te vullen

met participatieve elementen teneinde de meest effectieve en efficiënte oplossingen te bieden voor maatschappelijke vraagstukken.

6.2 Discussie

In de inleiding van dit rapport is in paragraaf 1.3 beschreven waarom dit onderzoek wetenschappelijk relevant is. Hierin werd gesteld dat er momenteel betrekkelijk weinig inzicht is wat betreft de mening van burgers omtrent de reeds uitgebreid beschreven democratieën. In de vorige paragraaf is beschreven dat helder is geworden dat er vanuit de theorie twee stromingen zijn die schrijven over de representatieve- en participatieve democratie, maar dat er een stroming lijkt te ontbreken in de discussie over dit onderwerp. Dit onderzoek is hiermee relevant gebleken, aangezien in de literatuur relatief minder aandacht is voor hoe de participatieve democratie aanvullend kan zijn op de representatieve democratie. Dit inzicht kan ertoe leiden dat wetenschappers meer aandacht zullen hebben voor het karakter van de mogelijke aanvulling in plaats van de tegenstellingen tussen de twee democratieën. Dit is van belang omdat dit onderzoek heeft aangetoond dat er een groep burgers is die behoefte heeft aan democratische vernieuwing, maar dit wel aanvullend op de representatieve democratie ziet. De resultaten van dit onderzoek zijn hiermee een waardevolle aanvulling op de eerder bekende wetenschappelijke inzichten omtrent dit onderwerp.

Er zijn echter enkele beperkingen waar rekening mee gehouden dient te worden bij het beoordelen van dit onderzoek. In paragraaf 3.5 is al beschreven dat de betrouwbaarheid van dit onderzoek zoveel mogelijk wordt geborgd door de systematische wijze van onderzoeken, wat leidt tot mogelijke replicerbaarheid. Een (onvermijdbaar) aandachtspunt blijft echter de mate van subjectiviteit binnen het uitvoeren van het onderzoek. Zowel bij het selecteren van de stellingen als de interpretatie van de gevonden factoren kan dit een risico blijken. Daarnaast is er gegeven het gelimiteerde tijdsbestek waarin het onderzoek voor een masterscriptie moet worden uitgevoerd geen tijd geweest om meer respondenten met een nog breder aantal kenmerken te interviewen. Dit zou ervoor kunnen zorgen dat de resultaten niet een volledig of wat beperkt beeld presenteren.

Dit betekent niet dat de onderzoeksmethode niet geschikt was voor dit onderzoek. Aangezien er nog weinig bekend was over dit publieke discours was een eerste verkenning noodzakelijk. Q-methodologie schikt zich goed voor een verkenning met betrekking tot de

mening van mensen over een bepaald onderwerp. Waar wel rekening mee gehouden dient te worden is dat omdat er nog weinig bekend was over dit onderwerp de analyse en de resultaten tamelijk beschrijvend zijn geadresseerd. Een eerste verkenning en daaropvolgende beschrijving is echter onontbeerlijk om in een later stadium verdere verklaringen te kunnen zoeken voor de gevonden resultaten. Tot slot is de laatste beperking van dit onderzoek dat er enkel focus is gelegd op ontwikkelingen in Nederland met betrekking tot democratische vernieuwing. Deze studie trekt geen vergelijkingen met bijvoorbeeld cases uit andere landen met vergelijkbare kenmerken, wat wel waarde had kunnen toevoegen aan het analyseren van de gevonden resultaten.

De beperkingen van dit onderzoek bieden tegelijkertijd inzicht in mogelijke suggesties voor vervolgonderzoek. Allereerst zou het inderdaad nuttig zijn om in een vervolgstudie te verkennen hoe andere (vergelijkbare) landen omgaan met de kloof tussen burger en bestuur en hoe zij democratische vernieuwingen vormgeven. Deze inzichten zouden als voorbeeld kunnen dienen bij democratische vernieuwingsprojecten in Nederland. Daarnaast is verder en meer uitgebreid onderzoek nodig om beter te begrijpen hoe discours C precies gevormd wordt en hoe breed dit discours wordt gedragen in Nederland.

Hoofdstuk 7: Referentielijst

- Andeweg, R. B. & Irwin, G. A. (2009). *Governance and Politics of the Netherlands*. Basingstoke, Hampshire / New York: Palgrave Macmillan.
- Bakker, J., Denters, B. en Klok, P.J. (2011). Welke burger telt mee(r) in de doe-democratie? *Beleid en Maatschappij* (38) 4, 402-418
- Bovens, M. (2005). De verspreiding van de democratie. *Beleid en Maatschappij* (32) 3.
- Brink, G. Van den (2002). Mondiger of moeilijker? Een studie naar de habitus van hedendaagse burgers, *WRR Voorstudies en achtergronden* nr. 115, Den Haag: Sdu
- Broekhuizen, G., Michels, A., (2017). Non-participatie in de doe-democratie. *Beleid en Maatschappij* 2017-2, p. 22-38
- Dekker, P. & Hart, de J. (2002). 'Participatie', in *Sociaal en cultureel rapport 2002. De kwaliteit van de quataire sector*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Denters, S. A. H., Reimink, E., Boedeltje, M. M., & Geurts, P. A. T. M. (2011). Politieke Gelijkheid bij diverse vormen van electorale en non-electorale participatie. In J. J. A. Thomassen, & R. B. Andeweg (Eds.), *Democratie Doorgelicht. Het Functioneren van de Nederlandse Democratie* (pp. 119-137). Leiden: Leiden University Press
- Eijk C.J.A. (2017). *Engagement of citizens and public professionals in the co-production of public services* (Dissertatie. The Institute of Public Administration, Governance and Global Affairs, Leiden University
- Fledderus, J. (2015). *Bereikt coproductie kwetsbare burgers?* Nijmegen: Boom Lemma uitgevers
- de Graaf, L. J. (2009). Is interactief beleid nu een instrument of is het democratisch? *Bestuurswetenschappen*, 54 (2), 52-59.
- de Haan, I. (2014). Het hegemoniale discours van de participatiesamenleving. *Beleid en Maatschappij* (41) 3.
- Gemeente Amsterdam (2019). Raadsbrief Democratisering.
- Gemeente Amsterdam (2019). Uitvoeringsagenda: Participatief en digitaal. Geraadpleegd op 22 september 2019, via <https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/volg-beleid/ambities/participatief/>

- Gemeente Amsterdam (g.j.). West Begroot! Geraadpleegd op 22 september 2019, via <https://westbegroot.amsterdam.nl/>
- Gemeente Utrecht (2019). Wijkraden. Geraadpleegd op 22 september 2019, via <https://www.utrecht.nl/bestuur-en-organisatie/initiatief-en-invloed/participatie/wijkraden>
- Hofstede, G. J. (2004). Nederlandse bestuurscultuur. In B. F. Steur, H. van Dijk, & G. J. van den Nieuwenhuizen (Eds.), *Democratische Vergezichten: Essays Over de Representatieve Democratie in Nederland* The Hague: Raad voor het openbaar bestuur.
- Hoogerwerf, A. & Herweijer, M. (red.) (2014). Overheidsbeleid. Een inleiding in de beleidswetenschap. Negende, geheel herziene druk. Alphen aan den Rijn: Kluwer
- Jedeloo & Van Staa (2009). Q-methodologie, een werkelijke mix van kwalitatief en kwantitatief onderzoek.
- Kok, A. (2017). *Code rood voor 'nieuwe democratie'*. Geraadpleegd op 4 september 2019, via <https://www.socialevraagstukken.nl/code-rood-voor-nieuwe-democratie/>
- Michels, A (2011). 'De democratische waarde van burgerparticipatie: Interactief bestuur en deliberatieve fora¹', *Bestuurskunde* 2011-2, p. 75-84
- Michels, A en Harmen Binnema, H (2016). 'Hoe divers, invloedrijk en deliberatief is een G1000?', *BW* 2016-1, p. 17-36
- Munneke, S., Kok, A. (2018). *Nieuwe lokale democratie: goedbedoeld maar ondoordacht*. Geraadpleegd op 4 september 2019, via <https://www.socialevraagstukken.nl/nieuwe-lokale-democratie-goedbedoeld-maar-ondoordacht/>
- NOS (2019). *Dit is waarom boeren boos zijn op de provincies*. Geraadpleegd op 2 november 2019, via <https://nos.nl/artikel/2306122-dit-is-waarom-boeren-boos-zijn-op-de-provincies.html>
- Renson, T. (2017). Volksvertegenwoordiging in de participatieve democratie: u zaagt, wij paaien? *RES PUBLICA*, 1, 91-102
- Sarris, S (2019). *Transparency of Artificial Intelligence*. Den Haag: Universiteit Leiden
- Schmolck, P. (2014). The Q Method Software gebruikt via, <http://schmolck.org/qmethod/>

- Stokkom, B. (2003). 'Deliberatie zonder democratie? Ongelijkheid en gezag in interactieve beleidsvorming'. *B&M*, 30, 3: 153-165
- Tonkens, E. (2014) Herover de participatiesamenleving. *Socialisme & Democratie*, (71)1, 85-95
- Spoormans, H. (1988). *'Met uitsluiting van voorregt': het ontstaan van liberale democratie in Nederland*. Amsterdam: SUA.
- Urbinati, Nadia and Warren, Mark E., The Concept of Representation in Contemporary Democratic Theory (December, 22 2008). *Annual Review of Political Science*, Vol. 11, June 2008.
- Volkskrant (2004). *Aanslag op de democratie*. Geraadpleegd op 12 oktober 2019, via <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/aanslag-op-de-democratie~b9262c58/>
- Wetenschappelijke Raad Voor Het Regeringsbeleid (2002). *De staat van de democratie. Democratie voor de staat*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Wille, A, (2001). 'Politieke participatie en representativiteit in het interactieve beleidsproces'. In: Jurian Edelenbos en René Monnikhof (red.), *Lokale interactieve beleidsvorming: Een vergelijkend onderzoek naar de consequenties van interactieve beleidsvorming voor het functioneren van de lokale democratie*, Utrecht: Lemma, 87-115.
- Zijderveld, A.C. (XX). *Onvrede, onbegrip en politieke kernideeën in Democratische vergezichten. Nederland* The Hague: Raad voor het openbaar bestuur.

Bijlagen

Bijlage 1: Overzicht stellingen, waarden en democratie

#	Stelling	Waarde/uitgangspunt	Democratie
1	Het is de rol van de overheid om te luisteren naar de wensen van <u>alle</u> burgers	Representatie	Representatieve democratie
2	Iedere volksvertegenwoordiger moet een gelijke kans op succes hebben in het politieke besluitvormingsproces	Gelijkheidsbeginsel	Representatieve democratie
3	De openbaarheid van bestuur mag in bepaalde gevallen ten koste gaan van een efficiënt en effectief politiek besluitvormingsproces	Transparantiebeginsel	Representatieve democratie
4	Het openbaar bestuur wordt steeds complexer, daarom is publieke verantwoording noodzakelijk	Publieke verantwoording	Representatieve democratie
5	Alle leden van een politieke samenleving moeten beschikken over gelijke mogelijkheden tot politieke participatie	Gelijkheidsbeginsel	Representatieve democratie
6	Machtige minderheden mogen niet hun zin doordrukken tegen de wens van de meerderheid in	Meerderheidsbeginsel	Representatieve democratie
7	Burgerparticipatie leidt tot meer beschikking van kennis, informatie en deskundigheid om maatschappelijke vraagstukken op te lossen	Deliberatie	Participatieve democratie
8	Het betrekken van burgers bij beleid draagt bij aan de versterking van burgerschap	Versterken burgerschap	Participatieve democratie
9	Burgerparticipatie leidt tot inzicht in welke afwegingen er gemaakt worden om het maatschappelijk belang te vertegenwoordigen	Transparantie	Participatieve democratie
10	Burgers moeten meer inzicht en invloed krijgen in de begroting van de overheid	Transparantie	Participatieve democratie
11	Hoe mensen gekozen worden voor een politieke positie en hoe zij vervolgens opereren in de politieke arena moet altijd openbaar en transparant zijn	Transparantiebeginsel	Representatieve democratie
12	Een meerderheidsbesluit is altijd de juiste	Meerderheidsbeginsel	Representatieve

	beslissing		democratie
13	Een belangrijke taak van de volksvertegenwoordiging is het in zicht hebben van alle relevante belangen van de bevolking	Afspiegelingsbeginsel	Representatieve democratie
14	De politici en bestuurders moeten een afspiegeling zijn van de lokale bevolking	Afspiegelingsbeginsel	Representatieve democratie
15	Het volk leidt nooit, maar moet geleid worden	Representatie	Representatieve democratie
16	De openbaarheid van bestuur mag niet in het geding komen door participatieve experimenten	Transparantiebeginsel	Representatieve democratie
17	Iedere burger moet kunnen beschikken over dezelfde mogelijkheden om invloed uit te oefenen	Insluiting	Participatieve democratie
18	Ieder individu, ongeacht rang of stand zou in de politieke besluitvorming invloed kunnen uitoefenen met gelijke kans op succes	Insluiting	Participatieve democratie
19	De politieke agenda moet 'van onderop' worden bepaald	Invloed/zeggenschap	Participatieve democratie
20	Kennis en deskundigheid van burgers dat wordt ingezet in het besluitvormingsproces, leidt tot een verhoging van het probleemoplossend vermogen	Deliberatie	Participatieve democratie
21	Burgerparticipatie zorgt ervoor dat individuele burgers een stem krijgen	Insluiting	Participatieve democratie
22	Burgerparticipatie draagt bij aan een grotere legitimiteit van beslissingen	Legitimiteit	Participatieve democratie
23	Hoe meer verantwoordelijkheid burgers krijgen, hoe beter ze zichzelf gaan informeren	Versterken burgerschap	Participatieve democratie
24	Burgerparticipatie maakt dat mensen zich serieus genomen voelen	Legitimiteit	Participatieve democratie
25	Directe democratie geeft de burger instrumenten in handen om zelf te bepalen wat de staat dient te doen	Invloed/zeggenschap	Participatieve democratie
26	In een democratie dient politieke besluitvorming uiteindelijk terug gevoerd te worden op de instemming van een	Meerderheidsbeginsel	Representatieve democratie

	meerderheid van de burgers		
27	Vertegenwoordiging van belangen is nodig, je kunt niet alles bij de burger leggen	Representatie	Representatieve democratie
28	Burgerparticipatie is selectief van aard: sommige groepen participeren meer dan andere	Afspiegelingsbeginsel	Representatieve democratie
29	Inzicht in effectiviteit en efficiëntie van publieke middelen is van belang om de overheid te controleren	Publieke verantwoording	Representatieve democratie
30	Burgerparticipatie leidt tot rationele beslissingen op basis van uitwisseling van argumenten	Deliberatie	Participatieve democratie
31	Burgers willen grotere zeggenschap en moeten dat ook krijgen	Invloed/zeggenschap	Participatieve democratie
32	Goed burgerschap is de manier waarop inwoners deel hebben en deelnemen aan de maatschappij en die zo helpen vormgeven	Versterken burgerschap	Participatieve democratie
33	Burgerparticipatie leidt tot meer transparantie in het besluitvormingsproces	Transparantie	Participatieve democratie
34	De overheid moet inzichtelijk maken welke middelen zij waaraan uitgeeft	Publieke verantwoording	Participatieve democratie
35	Burgers zijn beter dan de overheid in staat maatschappelijke belangen op een adequate manier te representeren	Legitimiteit	Participatieve democratie
36	Iedere burger in een politieke samenleving moet over gelijke mogelijkheden beschikken om deel te nemen aan de politiek, ongeacht sociaaleconomische positie	Insluiting	Participatieve democratie

Bijlage 2: overzicht respondenten

Datum	Nummer	Geslacht	Opleidingsniveau	Lid pol. Partij	Vrijwilliger
27-11-2019	1	Vrouw	Hoog	Nee	Nee
27-11-2019	2	Vrouw	Hoog	Nee	Nee
27-11-2019	3	Vrouw	Hoog	Ja	Ja
28-11-2019	4	Man	Laag	Ja	Nee
28-11-2019	5	Vrouw	Hoog	Ja	Ja
28-11-2019	6	Man	Hoog	Nee	Ja
28-11-2019	7	Man	Laag	Nee	Ja
28-11-2019	8	Vrouw	Hoog	Nee	Ja
3-12-2019	9	Vrouw	Hoog	Nee	Nee
3-12-2019	10	Man	Laag	Ja	Ja
3-12-2019	11	Vrouw	Laag	Nee	Nee
3-12-2019	12	Man	Laag	Nee	Ja
3-12-2019	13	Vrouw	Hoog	Nee	Nee
4-12-2019	14	Man	Laag	Ja	Nee
5-12-2019	15	Vrouw	Hoog	Nee	Ja
5-12-2019	16	Vrouw	Hoog	Ja	Ja
5-12-2019	17	Man	Hoog	Nee	Nee
5-12-2019	18	Man	Hoog	Ja	Ja
6-12-2019	19	Man	Hoog	Nee	Nee
6-12-2019	20	Man	Hoog	Ja	Nee

Bijlage 3: Q-sort correlation matrix between sorts

Correlation Matrix Between Sorts

SORTS	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1 1	100	32	-2	20	30	36	-2	21	32	32	34	0	24	27	27	23	4	20	28	28
2 2	32	100	-14	25	57	29	50	46	48	29	59	24	50	31	50	37	39	62	47	62
3 3	-2	-14	100	10	-6	7	12	15	-5	10	-21	19	-1	6	14	17	7	12	-12	-16
4 4	20	25	10	100	37	13	48	56	34	60	35	31	50	49	46	59	43	60	-2	29
5 5	30	57	-6	37	100	53	53	32	56	28	46	12	46	61	42	49	34	44	54	62
6 6	36	29	7	13	53	100	44	2	54	9	33	-20	46	48	35	45	2	25	57	44
7 7	-2	50	12	48	53	44	100	42	42	31	45	17	40	60	52	60	45	53	40	49
8 8	21	46	15	56	32	2	42	100	40	74	50	69	57	45	77	59	65	82	26	33
9 9	32	48	-5	34	56	54	42	40	100	22	66	27	71	40	53	60	9	48	71	81
10 10	32	29	10	60	28	9	31	74	22	100	36	57	50	56	71	57	60	72	18	20
11 11	34	59	-21	35	46	33	45	50	66	36	100	28	68	44	57	62	30	56	62	68
12 12	0	24	19	31	12	-20	17	69	27	57	28	100	42	16	61	46	55	63	10	24
13 13	24	50	-1	50	46	46	40	57	71	50	68	42	100	42	62	69	30	64	50	58
14 14	27	31	6	49	61	48	60	45	40	56	44	16	42	100	63	57	41	55	49	50
15 15	27	50	14	46	42	35	52	77	53	71	57	61	62	63	100	63	55	81	53	52
16 16	23	37	17	59	49	45	60	59	60	57	62	46	69	57	63	100	55	75	46	61
17 17	4	39	7	43	34	2	45	65	9	60	30	55	30	41	55	55	100	72	8	22
18 18	20	62	12	60	44	25	53	82	48	72	56	63	64	55	81	75	72	100	33	49
19 19	28	47	-12	-2	54	57	40	26	71	18	62	10	50	49	53	46	8	33	100	69
20 20	28	62	-16	29	62	44	49	33	81	20	68	24	58	50	52	61	22	49	69	100

Bijlage 4: Factor matrix with an X Indicating a Defining Sort

Factor Matrix with an X Indicating a Defining Sort

QSORT	Loadings		
	1	2	3
1 1	0.4220X	0.0681	0.0910
2 2	0.6599X	0.3539	-0.0409
3 3	-0.3444	0.1618	0.5416X
4 4	0.1338	0.5948X	0.4111
5 5	0.6500X	0.1581	0.4087
6 6	0.6112	-0.1908	0.5991
7 7	0.4018	0.3234	0.5804X
8 8	0.2370	0.8784X	0.0780
9 9	0.8392X	0.1899	0.1124
10 10	0.1151	0.8062X	0.2292
11 11	0.7738X	0.3707	-0.0511
12 12	0.0436	0.8370X	-0.1728
13 13	0.6398X	0.4806	0.1206
14 14	0.4265	0.3415	0.6204X
15 15	0.4501	0.7109X	0.2482
16 16	0.4861	0.5711	0.4125
17 17	0.0464	0.7713X	0.1910
18 18	0.3750	0.8293X	0.2131
19 19	0.8399X	0.0176	0.1237
20 20	0.8557X	0.1960	0.0829
% expl.Var.	28	27	11